

# Lakhatási kérdések egy alföldi kisvárosban

Fehér Katalin, Müller Kinga, Tabajdi Eszter

Jelen írásban a kutatási terepünket adó kisváros azon főbb lakáspolitikai eseményeivel foglalkozunk, melyek a szegény lakosságot érintették. Írásunkban kitérünk a '70-es évekbeli cigánytelep felszámolására, és az akkor létrejövő cs-lakásos utcákra, melyek máig otthont adnak a rossz státuszú, elsősorban cigány lakosságnak. Emellett megvizsgáljuk a különböző szociális bérlakás-tömböket, amelyekben megfigyelhető a lakosság differenciált beköltözése vagy beköltöztetése, ezáltal jobb és rosszabb, akár cigánytelepnek is értékelhető tömbök létrejötte, egyéb gazdasági, társadalmi folyamatok tükrében pedig az egyes tömbök státuszváltása. Végül számba vesszük azokat az intézményeket, helyeket, melyek cselekvő szereplői a lakáshelyzet kezelésének, illetve lakhatási lehetőséget nyújtanak a szegény családoknak, akik az elsődleges vagy másodlagos lakáspiacról, a városi lakhatás lehetőségéből kiszorultak.

A kisváros lakossága a 2011-es népszámlálás szerint közel 30 000 fő, ez a 10 évvel korábbi adathoz képest körülbelül 1000 fő csökkenést mutat. A népszámlálásban körülbelül 1500-an (5,5%) vallották magukat roma nemzetiségűnek. Különböző helyi szociális szakemberek 2000-2500 körülre teszik ezt a számot, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat 2006-ban körülbelül 3000 főre becsülte a cigány népességet. Becsléseik szerint 2500 fő él a '70-es évek telepfelszámolása során épült cs-lakásokban, cigány szegregátummá vált önkormányzati bérlakás-tömbben, vagy a külterületi tanyasi részen, további félezer fő elszórtan a városban.

Ezek alapján az adatok alapján láthatjuk, hogy a cigány lakosság körülbelül 10%-os arányt képvisel a teljes lakosságon belül, ennek durván 70%-a a szegény népesség közé sorolható. Ha a város szociális térképét szeretnénk felrajzolni, akkor a cigányok által lakott utcákon kívül 3 bérlakás-tömb jelent nagyobb sűrűsödési pontot. Emellett megfigyelhető a külterületekre, tanyavilágba való áramlás, melynek oka, hogy az ott található olcsó ingatlanok jelentenek megfizethető lakhatást.

## 1. Régi cigánytelep felszámolása és a létrejövő cigány utcák a kisvárosban

### 1.1. Cigány lakosság a régi cigánytelepen

A kisvárosban több cigány csoport él, akik között természetes módon létezett egy korábbi hierarchia és távolságtartás, mely elválasztotta a régieket az újonnan érkezőktől, a foglalkozási ranglétra különböző fokain állókat egymástól. Három nagyobb csoportot különböztettek meg azok a megkérdezett szociális szakemberek, akik közül szinte mindenki foglalkozott legalább hobbi-szinten az itteni cigányság kérdésével. Legnagyobb arányban az – a jelenlegi cigány lakosság nagyjából háromnegyedét kitevő – oláh cigány lakosság van jelen. Közöttük két csoport különböztethető meg, a csurárok és a mácsárók. Köreikben gyakori a vegyes házasság, és 80%-ban sok magyar szóval tarkított cigány nyelvjárásban beszélnek. Az oláh cigányok hagyományosan a város déli részén elterülő cigánytelepen laktak. Náluk sokkal kisebb arányban vannak jelen a beás cigányok, akiket jakaboknak hívnak, ugyanígy a köznyelv szerint jakab nyelvjárást beszélnek. Eredetileg teknővájó cigányok voltak, az alföldi kisvárosba a '60-es években érkeztek a Nyírségből, hogy feltöltsék az ipari termelésben megjelenő munkaerőhiányt. A cigányteleppel szemben akkor körülbelül 4 család leszármazottai laktak 10-12 földbe vájt kunyhóban, akik mostanra szétszórtan élnek.

A harmadik cigány csoportot a romungrók vagy magyar cigányok alkotják, akik szintén alacsony számban vannak jelen, ők zenész múltjuknak köszönhetően korábban és jelenleg is integráltan élnek.

Napjainkra a korábbi városszéli cigánytelep területe a város szerves részévé vált, jelenleg egy tüzép áll a helyén, korábbi funkciójára egyedül a szomszédos „cigány iskolából” kialakított Cigány Közösségi Ház emlékeztet. A régi cigánytelep hagyományos képet festett: földbe vájt nádfedeles kunyhókban élt az akkori lakosság, nagyon szegényes tárgyi környezetben. Folyó víz a telep központjában egy helyen volt, villany be sem volt vezetve. Az egyetlen telepen összpontosult tehát a beás és oláh lakosság nagy része. Nagyjából 5-6 jómódú oláh cigány család élt csak a városban, illetve körülbelül 200 magyar cigány. A „cigány vonalas nyomozó” adataira támaszkodva 1960-ban egy körülbelüli 900 fős telepről lehet tudni a Cigány Nemzeti-ségi Önkormányzat vezetője szerint.

*„Azt mondanám, én gyerekkorom óta létezett egy cigánytelep, ahol körülbelül 2600-2700 cigány élt egy helyen. Akkoriban nagyon-nagyon ritka volt, hogy valaki az utcában tudott venni ingatlant, ahhoz az jutott, akinek volt egy kis pénze. Mink, a szegény réteg, az szinte mind együtt volt a cigánytelepen. Nem volt ekkora helyiség, egy 3x3-as szinte putri volt, nem volt lebetonozva, nádas fedele volt, szinte ajtó- ablak minimális picike volt. És sajnos ott nőttünk fel. A nagyszüleim építették, utána örökölték a szülők. Hát, hála istennek nem nagyon nőttünk fel ott, mert 16 éves korunktól azért már kijöttünk onnan. Most a Cigány Közösségi Ház helyén volt akkor az iskola, de csak a cigányok járhattak ott. Mi a központban cigányok nem járhattunk, oda csak a magyarok.” (HK3)*

A hagyományos vályogvető foglalkozásnak megfelelően a cigánytelep a város szélén jött létre. Az egykori mezőváros cigány lakossága a vályogvető, favágó tevékenység és a mezőgazdasági idénymunkák mellett az egyre fejlődő ipari termelésbe is bekapcsolódott. Ettől függetlenül életmódjuk mindig is a munkalehetőségeknek megfelelően alakult, azaz ők is rugalmasan költöztek a munka után, ahogy a munkáltatók is a szezonálitáshoz alakították saját termelésüket.

*„Hát a cigány szinte hetven százaléka vályogvetésből élt. Van egy hatalmas mező, ahol agyagos a föld. Ugye azt ki kellett termelni, lehantolni, bevizezni, átformálni, szalmával átszórni, átgyúrni 2-3 alkalommal. Oszt voltak ilyen kis 12x25x6 centis forma. Oszt úgy a mezőn, bele a sarat és kihúzni a formát. A napon megszáradt, hát úgy egy hét alatt. Ugye forgatni kellett, [...] ez nem olyan egyszerű a vályogvetés. [...] Volt köztünk mondjuk a nagybátyám is, ugye ezek ebbe nőttek fel oszt mutatták, hogy köll csinálni. Én is mentem a faterommal, de hát akkor még szinte kis taknyos gyerek voltam, annak a fortélyát már lehet, hogy nem tudnám megcsinálni.” (HK3)*

*„Gyakorlatilag a '50-'60-'70-es években nyáron a cigánytelep kiürült, az egész család gyerekestül elment vályogot verni, vidéken dolgoztak nyáron: TSZ-ek, szüret, kukoricaszedés, kapálás, vályog. Szomszéd települések környékén, Csongrád megyében verték a vályogot. Ott tanyákon, nádkunyhókban éltek, amiket csináltak - évek múltán is ugyanazokba jártak be, ott voltak kint az edényei, ott főztek, verték a vályogot egész nyáron. Ősszel jöttek vissza, jó volt, télre volt tűzre való. Akkor télen is volt munka. Jól kezelték a vállalatok ezeket az embereket, tudták úgy ütemezni a munkát a gyárak, üzemek, TSZ-ek, hogy a vályogvetés után visszamenjenek dolgozni hozzájuk szeptember-októbertől. Üzemek voltak a Ganz-Máv, a Fémmunkás, papíripar, gépgyár, Vörös Szikra és Vörös Október TSZ, KTSZ, közút, állami gazdaság.” (SZ5)*

A cigánytelep mellett volt a cigány iskola épülete, ahova kifejezetten csak a telep lakói jártak.

*„A ’60-as évekig a cigánytelepről senki nem járt iskolába, nem engedték őket. ’60-ban megépült a [mostani] cigány közösségi ház, ami cigány iskola volt. ’70-es években toldottak hozzá, az lett a végső formája. Ide kellett 2 évig járni, aki az első két évet bukás nélkül teljesítette, az mehetett magyar iskolába. [...] 1960-ban 128-an iratkoztunk be a cigány iskolába, ’68-ban ért véget a 8 osztály, abból a garnitúrából már ötödikben egyedül maradtam, többiek vagy túlkorosak, vagy buktak.” (SZ5)*

Alapvetően a korábbi tanulók pozitívan emlékeznek régi iskolájukra, ahol figyelemben részesültek, a nem cigány tanárok pedig munkájuk során a cigány nyelvet is megtanulták.

*„Lent a cigánytelepen jártam iskolában. [...] Jól működött. Ott magyar nem volt egy se, tanárok is cigányok voltak. Nem voltak úgy rosszak [a gyerekek], hogy bántottak volna. Rend volt, nem volt piszkosság, vagy valami. Tiszta volt tényleg minden, az egész osztály. Amelyik rossz volt, a tanár akkor ráhúzott. Nem voltak rosszak, de ha mondták neki, hogy ezt kell csinálni, és nem azt csinálta, akkor ráütött. Nem fogadtak szót, és akkor volt olyan tanár, engemet is megvert, amikor késtem az iskolából. 8-ra kellett volna bemenni, és én volt, hogy utána mentem.” (K4)*

## 1.2. A cigánytelep felszámolása

Az alföldi kisváros cigánytelepének felszámolása a ’60-as évekre jellemző államilag ösztönzött telep felszámolások jellegzetességeit mutatja. Országosan 1964-től kezdődtek el azok a telepfelszámolást elősegítő intézkedések, melyek a „szociális körülményeknek meg nem felelő telepek” felszámolásáról voltak hivatottak gondoskodni. A költözést egyszerű és olcsón kivitelezhető, úgynevezett „cs” (csökkentett értékű)<sup>1</sup>, 1-2 szobás-konyhás-kamrás családi ház műszaki tervével, illetve egy kapcsolódó hitelkonstrukcióval támogattak: OTP hitelt vehettek fel a saját vagy tanács által biztosított telekre, azok a legalább két éves munkaviszonnyal rendelkezők építkezhettek, akiknek jövedelmük elért egy minimális összeget (Kállai-Törzsök, 2006). Ezt különböző módosításokkal a hatvanas évek közepétől egészen a nyolcvanas évek végéig kínálták. Fontos megjegyezni, hogy a telepfelszámolások civilizatórikus szándékát az 1971-es állapotokhoz hasonlított 1995-ös viszonyok sikeresnek ítélték, azaz a javuló lakásviszonyok csökkentették a hátrányokat (Havas-Kemény, 1995). Mára azonban a ’80-as években kialakult cs-telepek, illetve az azóta létrejött bérlakás-szegregátum mellett ismét csak elszárgult az idő, és mára szinte az eredeti problémákkal – zsúfoltság, egészségügyi kockázatok, nem kielégítő lakhatási körülmények és közműellátottság hiánya – kell a lakóknak megküzdeniük. A létrejött telepeken lakók a korábbiakhoz hasonlóan röghöz kötöttek, lakhatási biztonságuk folyamatosan veszélybe kerül.

Magának a telepfelszámolásnak is többféle változata volt jellemző. A cs-lakások, illetve árvizes és belvizes területekre való építkezések esetén jellemzőbb volt az önkéntes, saját erőre támaszkodó költözés. A jobb módúak önkéntes kiköltözését a telep szanálása és az utolsóként maradók kötelező kiköltöztetése követte. A lakás az építkező anyagi helyzetétől függően saját, OTP vagy az Ingatlankezelő Vállalat tulajdonába került (Kemény, 1976). Már az 1971-es Kemény-féle kutatás megmutatta, hogy az újonnan létrehozott cs-házasparkok hamarosan újratermelték azokat a körülményeket, amik a korábbi cigánytelepeket

<sup>1</sup> A cs-lakások építése a ’60-as évek folyamán terjedt el. A lakásokra mutatkozó növekvő igény az alacsonyabb státuszú lakosság számára készülő lakások minőségének csökkentésével járt. Ez azt jelentette, hogy a lakásba a kor színvonalának megfelelően elvárható fürdőszoba nem került, minimális szobaszámmal épült meg. Forrás: Kollega Tarsoly István (szerk.): Magyarország a 20. században: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.

jellemezték. A felnövő új generációk a telepen belül tudtak csak házhoz vagy szobához, esetleg egy melléképülethez jutni, így az utcák és lakások hamarosan ugyanolyan zsúfolttá váltak, mint a korábbi telepen (Havas-Kemény, 1995).

A városban a régi telep lakóit a '70-es években kezdték el kiköltöztetni. Egyesek szerint a telep látványa kínossá vált a jugoszláv határ felé irányuló megnövekedett turistaforgalom szempontjából. Az újonnan épülő lakásoknak 4 területet jelöltek ki, ebből kettőt korábbi mocsaras-belvizes terület lecsapolásával tettek lakhatóvá, így ezek a kezdetektől alacsony forgalmi értékkel bírtak.

*„A '40-es években kezdődően, '50-es években lecsapolták a tavakat. A felszabaduló területekre, telkekre, a medrekben rakták be a roma népességet – ezek olcsó telkek voltak. Meg hogy a város szélére kerüljenek – ez egy megfontolás volt.” (SZ11)*

Az utolsó kiköltözők 1987-ben hagyták el a telepet: az építkezéshez szükséges kölcsönt csak a munkaviszonnyal rendelkező, jobban szituált cigány családok engedhették meg maguknak, így utolsóként a munkaképtelen, idős, betegséggel küzdő vagy egyedülálló családok maradtak.

*„Akik nem tudtak cs-lakás építeni, azokkal nem lett semmi, ezért húzódtott el nagyon a felszámolás. Ők kihaltak, vagy rokon befogadta őket. Volt olyan, hogy egy szobakonyhában húszon-néhány ember lakott. Négy ágy volt, felváltva aludtak.” (SZ11)*

Az új cs-lakások gyors tempóban épültek fel. A város a területeket ingyen a lakók rendelkezésére bocsátotta, akik aztán saját forrásból és hitelből építkeztek – bár a köztudatban mostanában inkább ingyen lakhatásként él a program.

*„A cigánytelep tanácsi terület volt, 1924-ben odaadták cigányoknak. Vitám volt erről az újkori tanácsvezetéssel. '72-'74-ben kormányhatározat a cigánytelep felszámolásáról, utolsó három házat '87-ben számolták fel. Ekkor épül meg a Templom tér, Patak, Úri, Poros, Szél, Mátyás, Kárpát utcák, József utca alsó-felső része, ezek lettek a kijelölt cigánylakta települések. Nem volt jó öltet így egyszerre megcsinálni. [...] Összefüggően építették cs-lakásokat. Szobakonyha, fürdő nincs, víz kint van, ivókút. Nincs villany, volt kerítés, vagy sem. KTSZ építette fel, a tanács kommunális cége, ők építették fel ezeket a lakásokat. Megtévészto, hogy a város épített a cigányoknak házakat – ahogy a jereváni rádió mondaná hír igaz, csak nem így. A város földet adott egyedül, a cigánynak kellett, hogy legyen munkája, saját pénzükből építették fel a házakat, munkahely, munkahelyi támogatás, szocpol kellett hozzá – város nem adott pénzt.”(SZ5)*

A telekkijelölésnél azonban megtörtént – a szintén nem egyedülálló jelenség –, hogy a beköltöző családok rokonsági viszonyait, korábbi lakóhelyét a tanács megbízottai nem vették figyelembe, így olyan családok kerültek volna egymás mellé, akik a korábbi telep hierarchiájában nem egy szinten voltak, más csoport-hoz tartoztak, akik között esetleg konfliktusok is fennálltak. A beköltöző családok ezeket a viszonyokat maguk között igyekeztek elrendezni, ám ennek megfelelően a lakáscserék nem kerültek telekkönyvi hivatalosításra, ez később sok problémát okozott.

*„Az elképzelés nem volt rossz, ne szegregáltak éljenek, magyar embertől is tudjanak tanulni, a kultúrárt vegyék át, könnyebb a kommunikáció, könnyebb az együttélés. Az integráció ekkoriban elsősorban a közös*

*munkában történt, a gyárakban látható volt a fejlődés. [...] Jó elképzelés volt, csak szervezni kellett volna. [...] A városvezetőség a lakásokat a műszaki osztályra bízta, és nagyon kevesen abba a lakásba költöztek ki, amelyiket a földhivatal jelölt ki – ők mondták, hogy amellé nem megy, stb. Le kellett volna ülni a cigány bíróval, vagy összehívni az embereket, utána jegyezték volna be a lakásokat – mert egyforma lakások voltak. Felvesznek hitelt a házra, mert bővíteni akarták, de nem is abba laktak, amelyikre felvették, a mai napig nincsenek elrendezve ezek a dolgok. Családsegítősként egy-kettőt rendeztem, de összeset nem tudtam. Közben egymás között is cserélték. [...] Csatornát sem fizeti senki, mert nem az övé.” (SZ5)*

### **1.3. Élet a cs-telepeken**

A volt szocialista üzemek leépülésével a cigányság előrelépési, kiköltözési lehetősége csökkent, mára szinte megszűnt. Néhány család tudott olyan vállalkozásba kezdeni – elsősorban mezőgazdasági idénymunkák, földmunkák szakképzetlen munkaerejének megszervezésével –, amivel sikerült némi vagyont felhalmozni, és így be tudott költözni egy „városi” lakásba.

Interjúalanyainktól hallott számos történetben szerepel, hogy a jelenlegi felnőtt generációk szülei elutasították, vagy másodlagosnak tartották a cigány nyelv használatát, és gyerekeiktől is a magyar nyelv használatát várták el. Ezek a szülők voltak, akik a város fellendülő gazdaságában szakmunkásként jelentek meg, stabil fizetéssel, egzisztenciával rendelkeztek, saját életükben gyökeres pozitív változást hozott a szakma és az újonnan épített lakás, felfelé tartó társadalmi mobilitást. Számukra a politikailag is támogatott asszimiláció elérendő célt jelentett. Az ő leszármazottaik azonban ismét a munkamegosztás legalsó fokán találták magukat, mivel a stabil megélhetést egyre inkább elveszítve mezőgazdasági idénymunkákra és instabil, időszakos foglalkoztatási periódusokra kell támaszkodniuk.

*„Mink a Galamb utcában laktunk, nem ott [a régi cigánytelepen]. Nagymamámé meg nagypapámé volt, de már nem tudom, honnan. A Galamb utcában volt a régi ház, voltunk vagy húszan, ha nem többen. Volt egy kis főzőkonyha, és volt, aki ott is aludt. Nem lehetett úgy tisztálkodni, nem mindig volt fürdő, meg benti wc, nagyon szarul éltünk akkorában, de most még rosszabban élünk. Fürdőszoba nem volt. De nem volt olyan drágaság, az embernek, ha volt 1-2 ezer Ft, akkor megélt. Nem úgy, mint most 5-10 ezer Ft elmegy a boltba, azt sem tudja, mit vesz érte, mit nem. Ezelőtt 200 Ft-ból lehetett főzni, más volt 25-30 éve.” (K4)*

A cs-lakásokba való költözés mindenképpen nagy előrelépést jelentett számos családnak, ám az azóta eltelt időben lakásviszonyaik semmit sem javultak, és a lakások fenntartását sem tudták megoldani.

*„Egységesen ívelt lefele a lakások minősége a különböző utcákban. Egy idő után karban kell tartani, festeni, nyílászárók, stb. – ha nincs jövedelem, nem lehet karbantartani. Persze nem csak jövedelmi, hanem igény kérdése is. De aki putriban volt telepen – bepucolatlanul, nyílás ablaknak, ajtó föliával, semmi nincs, középen valami tűzféle, extráknál téglá és platni, így főzni is tudott. Ahhoz képest ez csodálatos volt, de szociokulturálisan nem tudtak felnőni ahhoz sok család, hogy ezt-azt kell csinálni a házzal, meg nem is volt miből. Sokat jártak ki akkor ez ügyben, meszet osztottak, wc építés volt kertben budi, adtak anyagot is. Azt is karban kell tartani.” (SZ11)*

A mezőgazdaságban, iparban dolgozó segédmunkások fiatalon kezdtek el dolgozni, általában 18 éves koruk előtt csatlakoztak valamelyik vállalathoz, de az idénymunkát már ennél is hamarabb elkezdték.

A nagyobb vállalatok felszámolásával mostanra a legtöbбекnek csak a szezonális munka és a közmunka lehetősége maradt.

*„Én a baromfi-feldolgozóban dolgoztam. Ott kezdtem. Ott voltam három évig, aztán szépen kirúgtak mindenkit, az igazgatótól kezdve a munkaügyiisig, a szakmunkásokat. Majdnem 15 évet, igen, elküldtek, az igazgatót is elküldték, mindenkit. Először feketén mentem dolgozni, akkor még lehetett feketén dolgozni, úgy, hogy napi 3000 Ft-ot kerestünk, és minden hét végén fizettek. A szombati nap meg négyezret fizettek, és ez a heti 19 ezer, ez nagyon jó volt. Megtetszett a munkám a főnökasszonynak, [...], aztán végén legyökereztem a Barneválban. Baromfit kellett bontani, darabolni – hát én darabolásból vizsgáztam. Mindenből 4-esre vizsgáztam, a higiéniaból jelesre vizsgáztam. A férjemnek 8 általánosa van, aztán a papíriparban kezdett, aztán a Barneválban volt, őt is leszázalékolták. Nem is tudom, de aki nem halt meg, az tüdőbeteg lett. A legtöbben meghaltak tüdőrákban [aki a Barneválban dolgozott]. Gondolom, amiatt, ami a kacsákban volt, meg a libákban.” (K6)*

*„Nekem nem volt kár, hogy menjek csavarogni vagy bármi, otthon maradtam. Mentem dolgozni inkább, minthogy jártam bulizni, meg diszkóba. Mentem kapálni inkább. Szerettem dolgozni inkább, mentem mindig – volt, amikor szombaton is mentem. Mindig, most is szívesen mennék. 16 éves lettem volna, amikor itt még ilyen gyár volt, itt velünk szemben van az iskola, ez gyár volt ezelőtt. Ilyen lepedőt csináltak. És itt dolgoztam 8 hónapig. 3 műszakban voltunk, volt olyan hét, amikor 6-14, 14-22, 22-06. És akkor úgy jöttem be a munkába, és itt kezdtem, fiatalon itt jöttem bele, nagyon szerettem dolgozni, máig szeretek dolgozni. Azon vagyok, hogy dolgozzak. Nem akartak felvenni, de mindig jártam – ott dolgozott a legnagyobb testvérem, aki fent lakik a dombon. És én mindig kekeckedtem utána, hogy menjek én is dolgozni vele. És akkor egyszer felvették, és jártam dolgozni velük. 8 hónap után, akkor már nem volt gyár, az volt a baj.” (K8)*

A cs-lakások rendezetlen tulajdonviszonyai, hivatalossá nem tett, „tenyérbe csapva kötött” üzletek még a '90-es, 2000-es években is problémát okoztak, amikor is gyakorivá vált az eladósodott családok lakásainak árverezése. Így egy nem saját bejegyzett lakásában lakó család a tulajdoni lap szerinti tulajdonos tartozása miatt is szenvedhetett kilakoltatást. Ekkoriban sok lakást árvereztek lakottan, amelyek nem egyszer egy ügyvéd tulajdonába kerültek, aki egyéb ingatlanbefektetések mellett a cigánysorok lakásaira szakosodott. Ezzel egyrészt befektetési célja volt, hiszen rebesgették egy nagyáruház vagy elkerülő út építését is az érintett területekre, másrészt reagált az olcsó ingatlanok iránti kereslet növekedésére. A lakottan vásárolt lakások esetében gyakori, hogy a benne lakók visszabérlik, akik valamilyen szintű fizetési hajlandóság mellett maradhattak a lakásban. Volt néhány botrányszámba menő kilakoltatás, ám az ezt kísérő közfelháborodás miatt a tulajdonos igyekszik az ilyen helyzeteket elkerülni. Az ügyvéd ingatlanügyeiről legendák keringenek a lakosság körében, ő azonban a törvényesség keretein belül mozog. Több forrás is állította, hogy az önkormányzatnak javaslatot tett, hogy a lakók lakásfenntartási támogatását egyenesen neki utalják, ám ez az elképzelése nem valósult meg.

Az eladósodottság egyébként szinte minden háztartásra jellemző. A közműtartozások a '90-es évek közepére váltak általánossá, a lakásra terhelt kis összegű OTP tartozások szintén a rendszerváltást követő munkanélküliségben, illetve a hitelek felértékelését követően váltak fizethetatlenné. Van olyan háztartás, ahol nem éri meg a családnak legalisan munkát vállalnia, hiszen bankszámlájukat inkasszó terheli, van, ahol a néhány százezerről több milliósra növekedett banki kölcsönrel az egyébként pénzügyileg tudatosan tervező családfő már nem is foglalkozik, annyira irreális a visszafizetése.

„Nincs hitelem, az [egyik pénzügyintézetnél] van, de az már jó néhány éves. Á, szó sem lehet róla fizetni, sok volna az nekem, közel 400 ezer forint. Százvalahány ezret vettem fel, abból is kézhez csak 70 ezret, a többi jótállási keret vagy mi volt az. Akkor dolgoztam, azt is számlákra. Azelőtt az elsőt azt visszafizettem, a 100 ezrest, most ez maradt meg, ez a 300 valahány ezer. Most már ennyi. De ezen nem gondolkozok, mert nincs mit, ezen nem tudok gondolkodni.” (H3)

A hitelek legtöbbször a lakás megvásárlását, felszerelését fedezték. Abban azonban mindenki egyetért, hogy mind az OTP, mind más hitelekhez túlságosan könnyen hozzájuthattak az akkori igénylők.

„Nem, ez olyan kölcsön volt, hogy amikor még apósom, meg anyósom úgy bírta megvenni a bútorokat, hogy vettek fel hitelt, OTP-t. Úgy bírtak venni bútorokat, és még az a rész. És annak a kamatjának a kamatja már 7 vagy 8 millió. Eredetileg nem tudom, azt nem kérdeztem anyósomtól. Hát nem sokat, szobabútorot vettek belőle, tévét. Annak már mennyi a kamatja, százszorosa a kamatja. Részleteket fizetni már nem lehet, sok nagyon. remélem ez úgy lesz, ha jó lesz hozzánk az, aki megveszi, hogy úgy lenne reális, ha valamit adna, annyit, hogy bírunk valami lakást venni. Vagy mindenki szétszóródik, mindenki megy albérletbe, ki merre lát, azt kész. [...] Szerintem mindenki megy albérletbe, akinek sok adóssága van. Igen, már mondjuk a miénk is árverezve volt, csak mi nem tudtunk róla. Nem vette meg senki. Pár hónapja volt. Nem mondtak semmit, csak azt mondták, utána, amikor megvolt, küldtek papírt, hogy árverezve volt. Senki nem fogja megvenni ezeket a lakásokat, azért, mert itt van a csatorna. Hacsak azért nem veszi meg valaki, hogy bontásra, és szétbontja az egészet.” (H1)

#### 1.4. Cs-telepek sorsa

A négy, a város különböző részein létrehozott telep közül mára egy teljesen megszűnt, egyet pedig felszámolásra ítélték. A város déli és keleti területein a már-már összefolyó cigányok lakta utcák határai az eredetileg kijelölt cs-sorokon mára túlmutatnak. Két fontosabb terület van jelenleg, a keleti oldalon észak-déli irányban húzódó Úri és Poros utca, illetve a déli oldalon előzőre merőleges József, illetve a Kárpát utca. Utóbbit két részre szokta a lakosság osztani, az alvégre és felvégre. A déli és keleti cigányok lakta utcákat az Úri-Poros utcákon kívül kutatásunkban nem vizsgáltuk.

A Mátyás utca a város északi részén helyezkedik el, ide korábban 4 ikerházba költöztettek cigány családokat. Többféleképpen írják le a történeteket a szakemberek: egyesek szerint egy rosszul sikerült integrációs próbálkozás volt, ami végül nem működött. E szerint a nézet szerint a 8 család között akadt problémás is, de legfőképpen a gondot a hirtelen költözés, és a helyzet későbbi kezelésének a hiánya okozta. Más szerint egy képviselői program volt a sor megszüntetése – az ő segítségével nem cigány családok vásárolták meg a lakásokat, amivel a korábbi lakók jól jártak, hiszen tudtak másik lakást vásárolni a városban vagy tanyán. Az bizonyos, hogy az ott lakó családok leszármazottai közül többen ma a Marosi úti bérlakás-tömbbe kerültek.

Vizsgálatunkba két cs-lakásos utcát vontunk be, ezek közül az egyik a növekvő lakosságú, zsongó Poros és a szomszédos Úri utcákkal külön tanulmány foglalkozik. Lakáspolitikai elemzésünkben a Szél út esetét vizsgáljuk részletesebben. A Szél út jó példája a látványosan szegregált, a lakáspolitikai beavatkozásnak köszönhetően – és a Poros-Úri utcákkal ellentétben - csökkenő lakásszámú, ám a felszámolás útján megakadt, stagnáló területnek, ahol a lakosság jövőjét áthatja az a bizonytalanság, melyet a felvásárlás reménye és a meglévő adósságok kereteznek.

## 1.5. Félig bontott házak – évek óta felszámolás alatt a Szél út

A Szél úti régi cs-lakások igazi szegregátumot képeznek. A város körcsatornája választja el a megmaradt 6 lakást a Szél út hagyományos városias kinézetű páratlan oldalától. Eredetileg ikerházak épültek ide, ám több épület egyik felét már a telep felszámolását célzó városi határozat értelmében lebontották és a családok a házat alkotó építőelemeket az utolsó tégláig magukkal vihették. A korábbi 5 ikerházból így már csak kettő áll sértetlenül, kettő pedig félig lebontva. Ezek közül néhányban több önálló, elválasztott háztartás él – vagy több generáció együtt, vagy akár nem rokon családok is nyitottak új ajtókat a saját szobájuknak. Szinte csak cigány családok élnek itt, elsősorban a beás csoporthoz tartozók. Maga a szegregátum két oldalról közelíthető meg, egyik oldalon egy kis gyalogos híd, másik, jóval távolabbi oldalán egy gépjárművek áthaladására is alkalmas híd köti őket a városhoz. A csatorna telepi oldalán nincs betonút vagy járda, a szemetet is a híd elől szállítják.



A lakók között sok rokoni szál fűződik, a kapcsolat a szomszédos Marosi úti bérlakás-telepre is kiterjed. Van olyan lakó, aki a cigánytelepről költözött ide, most gyerekei is külön-külön háztartásokban itt laknak. A rokonsági kapcsolatok a mára körülbelül 30 fősre csappant lakosság szoros együttműködésében is érzékelhetőek.

*„Én szüleim úgy volt, hogy úgy vették. Először albérletben laktak, akié volt, aztán úgy volt, hogy el lett adva, és akkor úgy vették meg anyukámék, úgy, hogy már benne laktak. Most saját, ez meg anyósomé. Anyósoméék úgy vették meg, és akkor úgy építették még ezt a részt hozzá, ahol most én vagyok, ezt úgy építette hozzá apósom. Lehetne bővíteni, de azt mondják, hogy tilalom van. Mert azt mondják, hogy nemsokára el fogják venni ezeket a házakat. [...] Úgy-úgy, ki szoktuk egymás segíteni, főleg, akinek nincsen, akinek gyerekük van. Még az a jó, hogy van összetartás. Nem, mint máshol, hogy egy ezreessel nem tud a másiknak segíteni, hogyha kér kölcsön, pedig akinek van gyereke. Sok helyen van így, hogy nincs összetartás. Még az a jó, hogy itt azért összetartanak a romák. Szerintem azzal jó [itt], hogy a család össze van, nem össze-vissza van, hogy egyik van Jánoshalmán, másik van Pesten, meg ki tudja merre, így jó.” (H1)*

Annak ellenére, hogy a korábbihoz képest kevesebb háztartás maradt itt, illetve rokonságon kívüli új beköltözők sincsenek, mégis megjelennek az általában túlszűfolt, szegényes környezet problémái.

„Nem jó, maga a környék nem. Ez egy, hogy mondjam, sokan vagyunk egybe. Az ember hiába törekszik, hogy jobbá, vagy szebbé tegye, másnap ugyan az van, mert rongálnak. Hányszor volt, hogy hoztak konténereket, meg minden másokat, hogy fel legyen takarítva. Eltüntették a szemetet, és akkor rá egy hónap-kettőre megint ugyan az van. Itt is hiába volt takarítva, azért van így hagyva. Le volt fűnyírozva, ültettünk ide szép fákat, meg minden másokat, de ami ki van takarítva, az másnap délutánra már ugyan olyan, mint volt. Szét van dobálva minden. A gyerekek, és nem tudnak odafigyelni a gyerekekre, hogy kicsit odafigyelőbben, vagy jobb módon próbálkoznának, de nem.” (H3)

Több épület mögött házilag tákolt disznóólak helyezkednek el – ennyi előnnyel mindenképpen jár az, hogy a ház sor annyira elszigetelt, hogy senkit sem érdekel, ha egy-egy kis kunyhó felbukkan hátul.

„Állatok csak most voltak, főleg ezek a tyúkok. Itt van 3 malac, eltartásra, télen le kell vágni, fel kell dolgozni. Mienk. Télire való már megvan a kaja, minden évben szoktunk vágni, úgy, hogy kicsiket megveszünk, azt szép lassan fel kell nevelni. Volt kettő, egy. Most drágák voltak, 13 ezer volt egy. Előtte 7-8 ezer volt, vettünk 4-5 ezerért. Minden évben drágább. Csak egyszer dobja ki az ember a pénzt, aztán szép lassan megeteti őket, és akkor is van a gyerekeknek télire enni való. Tápot veszünk.” (H1)

A lakások leromlott állapotban, házilag javítgatva vannak. Sok helyen nem foglalkoznak a bizonytalanságokkal, és hosszú távú spórolást követő nagyobb felújításban gondolkodnak, legtöbbször azonban anyagi helyzetükből fakadóan sem tudnak ilyennel tervezni.

„Szél utcában szakmások? Kötve hiszem... Valakinek megvan az 1-2 osztálya, már gyerekeik van. Meg örülnek, ha már megélnék az alkalmi munkából. Nem úgy, mint régen, hogy voltak, munkanélküliek, segélyből élnek. [...] Sokan most már úgy élnek, gyeseből, meg élettárs elmegy dolgozni, keres. Mert előtte mind dolgoztunk. Bejelentve, Barneválon, én is csak 3 hónapig bírtam dolgozni. Utána nem bírtam, és akkor el lettünk küldve mind. 29 éves vagyok, és 3 hónapos munkaviszonyom van az összes. [...] 3 hónapig dolgoztam csak. Jó, amikor maszekon ott sok évig dolgoztam. Ott is minden hétvégén volt fizetés. Akkor jó volt, két műszakban dolgoztam Barneválon kacsával. Délelőtt dolgoztam libával, délután én maszekban dolgoztam kacsával. Már hozzászoktam, olyan könnyű volt. Akkor tényleg jó volt. Nem voltak gyerekeim, dolgoztam, mindegy mi volt, de akkor is dolgoztam. Akkor volt munkalehetőség. Két műszakban dolgoztam, egy héten kétszer kaptam fizetést.” (H1)

A város tervei szerint az önkormányzat minden évben felvásárol egy lakást, hogy aztán az évek folyamán (az IVS szerint 2013-ig) a telepet felszámolják. A szándék érthető, hiszen a rendkívül elzárt területre sáros időben még a mentő sem tud bejutni. 2001 és 2008 között 3 lakás került megvásárlásra, az utóbbi években ez a tevékenység abbamaradt, jelenleg senki sem tudja, mi várható a házakkal. Van, aki biztos a hamarosan megtörténő felvásárlásban, más nem reménykedik nagyobb összegben, hiszen úgyszólván a hitelei törlesztésére, és nem új lakásra kellene fordítania.

„Az egyikben kihalt, a másikban elköltöztek. Az úgy volt, hogy beadták a kérelmet, és elvették szabályosan a házukat, adtak érte pénzt, és a Kossuth utcában vettek érte házat. Az önkormányzat vette meg. Ha már bírtak venni az utcában házat – akkor jó ár. Már elég rég, 8-9 éve. Le is bontották. Itt volt mindjárt az ő házuk, mert ezek ikerházak voltak. Ahol az ól volt, ott volt a házuk. Ők elmentek, emitt meg a két öreg meghalt. Nem tudom, szerintem nem is fogják [megvenni a házat tőlük], míg be nem nyújtjuk azt a kérelmet. Meg, ha nem

*fogok mindig a nyakukra járni, hogy vegyék el. Mert nagymamám azt csinálta, beadták, és mindig a nyakukra jártak, hogy fizessék ki. Ők nagyon odáig voltak, hogy vegyék meg a házat. És pont annyi pénzt adtak, hogy bírtak venni egy házat. Én azt nem szeretném, hogy adnak érte 1 milliót, de nem tudok azért egy házat venni, egy üres portáért annyit kérnek, mint egy házat már lehetne érte venni. 4 meg 5 milliókat kérnek egy üres portáért.” (H1)*

## 2. Szociális bérlakások a lakáséhség csillapítására

A szegény lakosság lakhatásának biztosításában kulcsszerepet játszhat a szociális bérlakás-rendszer, ám jelen pillanatban a bérlakások nemhogy a tartós lakhatáshoz vezető út egy átmeneti lépcsőfokát jelentik, de még a tartós lakhatás igényét sem elégítik ki. A 2001-es teljes lakásállományon belüli 4,6%-os önkormányzati tulajdon 2012-re 3%-ra csökkent országosan<sup>2</sup>. Alföldi kisvárosunkban is megfigyelhető ez a tendencia, a rendszerváltás előtti több mint ezer tanácsi lakás 2011-re körülbelül 350 önkormányzati bérlakásra zsugorodott, ami a teljes lakásállomány kevesebb, mint 3%-át jelenti<sup>3</sup>. A meglévő lakásállomány állapota romló, teljes körű felújítások nem jellemzőek, az ingatlanok kezelője az aktuális problémák megoldására koncentrálnak. A bérlakások nem átmeneti lakhatási megoldást jelentenek, sokkal inkább állandó lakhatást biztosítanak bérlőiknek.

Az állandó lakhatási funkció sok anomáliával jár együtt: a lakók annak ellenére, hogy régóta élnek a bérleményekben, mégsem szeretnék nagyobb tőkét az ingatlan szükségszerű javításába fektetni, hiszen egy potenciális kiköltözés esetén ezt elvesztik. A vagyongazdálkodó mindemellett nem tartja reálisnak, hogy minden terhet viseljen, így nem is ad lehetőséget a befektetett érték elszámolására. A bérleti szerződés szerint egyébként a lakók a lakásuk belső tereit, az önkormányzat pedig a ház külső állapotáért felelős. Amellett, hogy szűkös forrásaikat nem érzik biztonságosnak az ingatlanba fektetni, az ingatlant más tekintetben nagyon is magukénak érzik, hiszen évtizedek óta laknak ezekben a lakásokban, más önálló lakóhely megszerzésére sem nekik, sem az jelenlegi bérlők gyermekeinek nincs reális esélye, így nem ritkán az öröklés is felmerül, mint fontos megoldandó cél. Utóbbi jelenség jól mutatja azt, hogy bizonyos rétegeknek és generációknak reménytelen a saját ingatlanhoz vagy albérlethez jutás.

A szociális bérlakás ideális funkciója szerint átmeneti lehetőséget nyújt arra, hogy a nyomott árú bérleti díj és a rezsi kiadása mellett a bérlők megteremtsék maguknak a továbblépés anyagi feltételeit. Erre azonban a legtöbb lakónak nincs módja. A bérlakás pályázatoknál igyekeznek kiszűrni azokat, akiknek túl magas a jövedelmük, ám a rendszer a túl alacsony jövedelműeket is kizárja azzal, hogy a jelenlegi szabályozás szerint háromhavi lakbért kell kaucióként befizetni. E korlát ellenére a bérlakások lakói között mindennaposak a megélhetési problémák, nagyon magas a munkanélküliség, illetve a csak szociális transzferekben részesülők aránya. Ennek megfelelően lakbér- és közmű hátralékok is gyakran jelentkeznek a családoknál. A városvezetés lakáspolitikájára nem volt jellemző a kilakoltatás, a vagyongazdálkodó egyfajta szociális intézményként aposztrofálta magát. A folyamatosan növekvő kintlévőségek, romló fizetési morál és az önkormányzat felől érkező nyomás azonban a vagyongazdálkodót is megterheli, és kezdi szigorúbban érvényesíteni a szerződésbe foglalt fizetési határidőket. Értelmezésük szerint bizonyos lakók visszaélnék a szociális szempontú hozzáállással, és visszaszorulóban van az a fontos elvük, hogy a bérlő is részt vállaljon a lakás fenntartásából, illetve igyekezzen velük együttműködni.

<sup>2</sup> [http://www.ksh.hu/thm/2/indi2\\_7\\_7.html](http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_7_7.html) (letöltés ideje: 2013.08.30)

<sup>3</sup> TEIR adatok (letöltés ideje: 2013.08.30)

*„Tehát van az az elv, hogy az emberek úgy szoktak hozzáállni, hogy amilyen az adjon isten, olyan a fogadj isten. [...] Ha normális és bejön ide, hogy 140 ezerrel tartozik. Volt már ilyen, felbontottuk a szerződését. Nem bontotta fel a leveleket. Küldtünk értesítést. Hát ő nem bontotta fel. Igaza van, végül is a leveleket nem szoktuk felbontani. És akkor ezután jött be, hogy felbontották a szerződését. Tényleg? Kicsoda? Hát maguk. Hát, de küldtünk magának felhívást, hogy tartozik.” (SZ6)*

A vagyongazdálkodó egyrészt tudatában van annak, hogy a befolyó bérleti díjakat nem forgatják vissza az épületekre, emellett azonban él a feltételezés, hogy a lakbértartozásokat valójában ki tudják a lakók fizetni – amire a legjobb bizonyíték, hogy kilakoltatás előtt mindig sikerül törleszteni a hátralékot. Mindemellett minden szakember állítja, hogy valóban azok laknak a bérlakásokban, akiknek ezt anyagi helyzete indokolja. A kutatásunk idején a kilakoltatással fenyegetett családok igyekeztek előkeríteni a hátralék befizetéséhez hiányzó forrást – volt, aki a CNÖ segítségével szervezett munkát a család fiatal fiútagjainak, de az önkormányzat is igyekszik őket az aktuális közmunkánál előnyben részesíteni.

A kisvárosban is megfigyelhető, hogy szociális bérlakások az igénylő családok számánál jóval kisebb arányban állnak rendelkezésre, így sokan kerülnek tartósan a várólistára vagy adják le rendszeresen pályázati igényüket (Habitat, 2013). Bár az arányokról nem állnak rendelkezésre konkrét adatok, de tapasztalatunk azt mutatta, hogy a szegregált telepeken lakók közül sokan elkeseredettségükben feladták a bérlakás-igénylést: *„Tanácsi házat nem adnak nekünk. Próbálkozunk, de nem. Sógornőmnek már 7 vagy 9 éve, hogy bent van a kérelem, de még mindig nincsen semmi. Igen, adtam le, el lettem utasítva, aztán mondom, engem nem érdekel, én nem adom le, nem is igényeltem vissza. Mondom, most arra hiába várok, hogy most adjanak, lehet, hogy hamarabb talállok olcsó albérletet. Csak az sincs.” (H1)*

Kutatásunk során három nagyobb bérlakás-tömböt vizsgáltunk: a város északi részén elhelyezkedő Marosi úti tömböt, a város nyugati részén elhelyezkedő Mária téri tömböt és a kertvároshoz közeli József Attila utcait. Mindegyik sajátos jellemzőkkel bír elhelyezkedésében, az épület kialakításában és a lakások nagyságában, melyek determinálták lakóinak szociális státuszát is.

A **Marosi utcai tömb** a városközponttól távolabb, egy ipari területbe ékelődve helyezkedik el. A telep a bérlakás-tömbök közül a legkisebb, földszintes, régi laktanyaépület, összesen 14 lakás van benne. A lakásokat kis kertek szegélyezik, az udvaron pedig alkalmanként kisebb csoportok gyűlnek össze. Lakói közül sokan évtizedek óta élnek itt, az utolsó beköltözők is legalább 3 éve érkeztek – ez is mutatja, hogy alacsony fluktuációja révén évek óta egy kis közösség él együtt. Ez mindemellett nem azt jelenti, hogy valójában ne változnának a lakók – sok rokon érkezik, költözik be egy átmeneti időszakra, új családok alakulnak, leggyakrabban az itt lakó fiatalok együtt kezdenek közös életet valamelyik szülő lakásában. Jelenleg a tömb lakosságának egyharmadát gyerekek teszik ki. Egyetlen régi lakó kivételével a teljes lakosság ma már cigány családokból áll. A tömb egyértelműen a megbélyegzett, gettósodott településrészek közé tartozik. Kutatásunk idején három háztartás ellen kezdeményeztek kilakoltatást felhalmozódott tartozásaik miatt. A Marosi útról készült részletesebb tanulmányt lásd az 53. oldalon.

A **József Attila utcai tömbök** a belvároshoz közel első, kertvárosias területen fekszenek, nem messze a központot átszerlő főúttól, így a városközponttól sem. Az épületegyüttes - a három bérlakás-tömb közül egyetlenként – eredetileg is tanácsi bérlakásnak épült, a négy külső gangos, egyenként 8 lakásos ház közül három maradt önkormányzati tulajdonban, a negyedikből a privatizációt követően társasház

lett. A 24 bérlakásban körülbelül 50 fő lakik, a többi tömbhöz képest jóval alacsonyabb az átlagosan egy lakásban élők száma. A lakások ötödében jellemző a fluktuáció, ezekbe a lakásokba az utóbbi 10 évben költöztek, főleg labilis anyagi helyzetű családok. Mindemellett a lakók jelentős többsége állandó, évek óta itt élnek, körülbelül egyharmaduk nyugdíjas. A cigány lakosok aránya ezekben a tömbökben alacsony, ami körülbelül 2 háztartást jelent. A József Attila utcai tömb az önkormányzat által leginkább preferált bérlakás-együttes, igyekeznek jobb státuszát megtartani. Ezzel együtt a lakóknak ugyan úgy meg kell küzdeniük egy-egy nagyobb, 8 lakásos épület javításért. Ezekben a házakban is találkoztunk hátralekósokkal, a többi tömbhöz hasonlóan az elmúlt 10 évben itt is ritka volt a kilakoltatás. A József Attila utcai tömbről készült részletesebb tanulmányt lásd 84. oldalon.

Az **Mária téri** tömb státuszát tekintve a lecsúszott Marosi út és a magasabb pozíciót eddig megtartó József Attila utcai tömb között helyezkedik el. Jelenlegi helyzetét a lecsúszás jellemzi, a lakások alacsony alapterületéhez képest nagyobb családok beköltözésével a feszültségek borítékolhatóak.

A háztömb szintén nem esik távol a központtól, kellemes kertvárosi részen, ám maga a hatalmas ingatlan elhanyagolt hátsó kertjével önmagában is egy sivár világot képvisel, s a lakók sem tartanak fenn kapcsolatot a tágabb környezetükkel. Az épület az '50-es években nővérszállónak épült, így a lakások kis alapterületűek, a sötét folyosók és a zsúfoltság jellemzi az épületet. A tömb nem tartós lakhatásra épült, mégis az elsők között alakították bérlakássá. A lakók együttélése nagyon problémás ezen a zsúfolt területen, az egyszobás lakások vékony falakkal, ablaktalan konyhával, átlátszó üveges bejárati ajtóval rendelkeznek – a lakók elmondása szerint, amit a szobában mondanak, az áthallatszik a szomszédhoz is. Az egyik városvezető így fogalmazta meg az Mária téri lakások helyzetét:

*„Én sose tartottam azt egy jó szociális környezetnek. Az az épület nővérszállónak épült. Amikor a kórház megépült, azt azért építették, hogy ha letelik a szolgálata a nővéreknek, akkor oda menjen a kis kuckójába, főzőcskézni, pihenőre hajtja a fejét és megy dolgozni. Tehát ez tényleg egy kis élettér, 22-30 m<sup>2</sup>-es lakások. És ide betenni egy két gyerekkel rendelkező családot, mondjuk 4 főt, hát. Mikor látjuk, hogy a jogszabály úgy rendelkezik, hogy egy személyre 35 m<sup>2</sup> adható, két személyre akkor duplája. De, ha egy személyre számolhatok 35-öt, akkor ide hogy teszünk be hármat? De kénytelenek vagyunk.” (SZ25)*

A lakások állaga is elhanyagolt: vannak, akik saját anyagi ráfordítással javították a lakásukat, de a legtöbb lakásban nem ez a jellemző. Számos helyen tükröződik az épület problémája: amellett, hogy gyakoriak a penészes falak, beázások, a lakók sem szellőztetnek, hiszen a vékony falak, rossz nyílászárók amúgy is kihűtik a lakásokat, magas rezsiköltséget okozva. Az önkormányzat évek óta nem végzett nagyobb felújítást, pedig számos szerkezeti problémája van az épületnek, azonban a javítások nagyobb beruházást igényelnének. A tömbben a legrégebbi lakók egyedülálló nyugdíjas nők, közülük van, akik 20-25 éve élnek itt, de akad, aki nővérként került a tömbbe. Az apró lakások ellenére számos kisgyerekes család költözött ide, a gyerekek hangoskodására, rongálására a lakók sokszor panaszkodnak. Ám a legnagyobb feszültség a régi egyedülálló lakók és az utóbbi 10-15 évben beköltöző fiatal, gyerekes cigány családok között húzódik. Az önkormányzat korábban nem jellemző politikáját egy lakó így fogalmazta meg: *„cigánytelepet csinálnék mögim, de mosmán ebből a házból sajnós, az lött.”* (E4) A lakók között az egyedülálló idősebb korosztályon kívül az egyedülálló anyák is nagy számban előfordulnak, megfigyelhetően magas a pszichiátriai problémákkal küzdő, mentális betegek aránya. Az elmesélések a közösségen belüli ellenséges viszonyokról szólnak: *„Itten csak úgy tudunk egymáson segíteni, hogy följelentjük egymást.”*(E4) Ennek ellenére jellemzők a folyosói beszélgetések, és néhányan (etnikailag vegyes csoportban) délutánonként együtt, a ház előtt

múlatják az idejüket. Jellemző, hogy néhány lakó elszigetelve, kitzsítottként él, nem ápol szomszédági kapcsolatokat. Ebben a tömbben emlegették jellemzően a bűnözést, betöréseket, ám sokaknak valódi tapasztalatuk erről nem volt. Az itt lakók általában nem elégedettek a bérleményükkel, de nem minden lakó költözne el – ez elsősorban attól függ, hogy ide milyen körülmények közül érkezett.

A tömbök státuszát leginkább a beköltöztetett cigány lakók arányában mutatkozó önkormányzati lakáspolitiká határozza meg, azaz, hogy intézményi szintem mennyire igyekezzenek a tömb státuszát magasan tartani, esetleg „beáldozzák” azt. Ehhez járul hozzá a háztömb állapota, illetve a lakások nagysága (azaz szűkössége), zsúfoltsága: a nem hosszú távú lakhatás céljára épült lakások állapota rohamosan romlik, és ezt a lakók egymáshoz való viszonya is megsínyli.



Valamennyi tömbről elmondható, hogy a szociális bérlakás alapvetően átmeneti jellege sehol nem él. Ráadásul a fluktuációt pont azok a lakók okozzák, akik valamilyen tekintetben problémákkal küzdenek, tehát nem érvényesül az az elv, hogy a szociális bérlakás továbblépteti az itt helyzetét stabilizálni tudó családokat más, önálló lakhatásba. Az itt cserélődő lakók más állami intézmény lakói között tűnnek fel újra, esetleg szívességi lakáshasználók lesznek rokonaiknál, és csak a legkritkább esetben jutnak saját albérlethez.

Ez a problémakör szorosan összefüggésben áll azzal, hogy leggyakrabban azok a lakók is legalább időszakosan tartozást halmoznak fel, akik munkahellyel rendelkeznek, azonban fizetésük nem jelent elegendő forrást a stabil megélhetésükhöz, lakhatási költségeik jövedelmükhöz képest pedig igen jelentős terhet képviselnek.

### 3. Lakáspolitikai újítások a kisvárosban

A városban a rendszerváltást követően számos olyan program vette kezdetét, amely a lakáshoz jutást célozta meg. Annak ellenére, hogy a 2000 előtti években a lakáskérdést országosan nem tekintették társadalmi problémának (Hegedüs, 2006), a helyi szociálpolitikában – köszönhetően néhány jó probléma-felismeréssel rendelkező szociális szakembernek – a lakáshoz jutás már ekkor fókuszba került.

A bérlakások erőteljes privatizációja révén kialakult, elsősorban a szegény családokat sújtó lakáshiány kezelésére két megoldási kísérlet is született a '90-es évek folyamán. Az egyik egy új szociális bérlakás-tömb létrehozása az Alföldi úton, mellyel a sűrűsödő bérlői problémákat igyekezte a város orvosolni. A másik egy szociális szakemberek vezetésével, támogatásával megvalósult „szocpolos” lakásépítési projekt, ahol élve az állami kedvezménnyel, két utcában a családsegítő saját lakáshoz juttatott cigány és nem cigány nagycsaládokat.

#### 3.1. Az Alföldi úti bérlakás-tömb zsákutcája

*„Alföldi út százszor rosszabb, az rendes gettó volt. Az a laktanyarész volt, az csak egy szint volt. De a nagybátyám az ott lakott kint. Ott nem foglalkoztak semmivel sem, csak ittak, szétbontották a lakásokat, elvitték a villanyóráikat, egymástól lopták az áramot. Az egyik cigány gyerek meg is halt, mert felment, aztán agyonütötte az áram. Az oszlopról lopta az áramot. Volt ott 20 család.” (K11)*

A városból kivezető Alföldi úton a volt szovjet laktanyaépületből a 90-es évek elején az önkormányzat teljesen felszerelt, összkomfortos lakásokat alakított ki szociális bérlakásnak. Az egyszintes barakképület 12-12 lakása két sorban állt. A bérlakások létrehozásának indoka azonban már determinálta a tömb sorsát: a máshol tartozó, „lakókörnyezetére veszélyt jelentő”, problémás családokat ide költöztették, akár csak a kilakoltatott, más megoldást nem találó lakókat. Sok esetben a lakók elszórtan épített tanyáról, vagy rendkívül rossz lakhatási körülmények közül érkeztek, ilyen szoros, társasházi formában korábban nem éltek.

Eleinte a bérlakás-tömb működtetésében fontos szerepet játszott a beköltöző családok szociális munkával való támogatása. Volt egy családgondozó, akinek kifejezetten a háztömb lakóinak segítése, felügyelete volt a feladata, ezáltal pedig az ingatlan állapotának megőrzése, a fizetési morál fenntartása, valamint a közösségben adódó feszültségek kiküszöbölése: *„Rendszeresen kijárt, ellenőrizte, tanácsot adott, volt, amikor parancsolt is.” (SZ11)* A szoros, hathatós szociális munkával egy időre sikerült az előre látható romlást megakadályozni.

A tömb fénykorában, a '90-es évek második felében körülbelül 120 főnek adott otthont, cigány és nem cigány családok vegyesen éltek benne. A lakások aprók voltak, *„inkább szükséglakásnak mondhatók”*, saját fürdőszobával rendelkeztek. 1997 körül következett be a fordulat, amikor a családsegítő munkatársát visszavonták a területéről, ezután rohamosan elkezdődött az épület leromlása. Ennek köszönhetően megnöttek a tartozások, a berendezéseket bizonyos lakók eladták vagy költözéskor elvitték magukkal, a ki- és beköltözések átláthatatlanná váltak, és megjelentek jogcím nélküli lakók is. Az épületek szép lassan lakhatatlanná váltak. A tömb felszámolását megelőzően már csak 30-40 fő maradt az épületben, sokan maguktól elhagyták korábbi lakóhelyüket. Végül 2004-ben költöztették ki az utolsó lakókat, majd le is bontották.

Az elmesélések alapján a korábbi lakók főleg a környező kistelepülésekre költöztek, ahol olcsón lakáshoz tudtak jutni, illetve sokan szocpolos kedvezménnyel tudtak építkezni. Az elmesélések szerint az önkormányzat is támogatta őket ebben, mintegy exportálva a szegény, problémásnak tekintett családokat. Ám egy-másfél év múlva megkezdődött a korábbi kisvárosi lakók visszatelepülése, hiszen a nagyobb város több lehetőséggel kecsegtetett, illetve a szegény családok esetén oly fontos rokoni védőháló (Messing – Molnár 2011b) pedig továbbra is ide húzta a családokat.

Az Alföldi úti szociális bérlakás-program nagy beruházás volt a város részéről lakhatási problémák megoldására, ám olyan emberek egy lakóközösségbe költöztetése, akik egyenként is már máshol problémát jelentettek, súlyos, többek között anyagi gondokkal küzdöttek, eleve hibás koncepció volt. Egy, a körülményekhez alkalmazkodni jól tudó szociális munkás elodázta a terület leromlását, ám a jelenléte nélkül az állapotok nem voltak sokáig tarthatóak. A problémákra a szegregált lakókörnyezet nem nyújtott megoldást, így hosszú távon tekintve nem javult, hanem tovább romlott a helyzet.

### 3.2. Szocpolos építkezés – máshogy

A rendszerváltást követően Magyarországon jelentősen visszaesett az új lakások építése, aztán 1995 és 1997 között a köznyelvben “szocpolnak” nevezett szociálpolitikai kedvezmény megemlése fellendülést eredményezett. A támogatási forma több gyerekkel rendelkező családoknak juttat támogatást új lakás építéséhez, a támogatási összeg nagysága a gyermekszámtól függött (Hegedüs, 2006). A szocpol támogatása lehetővé tette bizonyos önerő felmutatása mellett új lakások építésének állami támogatását.

A kisvárosban az akkori Családsegítő Szolgálat vezetője fejében fogant meg a gondolat, miszerint a szocpol igényléséhez szükséges önerő megszerzésében és az építkezés levezénylésében szüksége van a szegény családoknak segítségre, így az erre jogosult sokgyerekes, de önerőt felmutatni nem tudók is ki tudják használni ezt a támogatási konstrukciót. A program másik, kevésbé sikeres eleme a hajdani kalákát idéző építőközösségek létrehozása volt, akik aztán egymást segítve építkeznek, majd közösséget alkotva laknak a felépített szomszédságban.

A program ismertetésében a kutatás során készített interjúkon túl nagyban támaszkodunk Oraveczné Bodor Piroska két tanulmányára, melyek közül az egyik még az építkezés alatt, másik pedig utána összegzi a helyi lakáshelyzetet, illetve az építkezés tanulságait (Oraveczné 1998, 2005).

A lakásépítések pénzügyi alapját tehát a lakáspolitikai kedvezmény jelentette, melyhez szükséges volt 35% önerőt felmutatni. Az önerőt részben az emberek építkezésen történő segédmunkája, munkáltatói támogatás, illetve egy holland alapítványtól nyert 6 millió Ft értékű támogatása egy-egy háztartásra eső része biztosította. Fontos szempont volt, hogy három, vagy több gyerekes családok kerülhettek a programba, hiszen számukra jelentett a szocpol akkora összeget, hogy más hitelforráshoz nem kellett folyamodniuk. A helyi önkormányzat létrehozott egy alapítványt, és a rendelkezésére bocsátott 20 háznak való építkezési telket, illetve tőlük származtak az épülő lakások engedélyezett építési tervei is. Az építkezés koordinálását az alapítvány kuratóriumának elnöke, azaz a családsegítő vezetője vállalta, az ő munkáját egészítette ki egy műszaki ügyekért és egy pénzügyekért felelős építésvezető. A szakemberek foglalkoztatása az alapítványon keresztül történt, akiket a leendő tulajdonosok bíztak meg a feladattal. A cél 2 szobával, konyhával, fürdőszobával, kamrával rendelkező 70-80 négyzetméteres ikerházak létrehozása

volt úgy, hogy használható legyen a lakónak, azonban a berendezésről, csinosításokról neki kellett gondoskodni. A lakás tetőterét úgy alakították, hogy hosszú távon a lakók beépíthessék. A holland alapítvány támogatása az eredeti konstrukció szerint csak cigány családok lakhatását támogatta, így a nem cigány családok részére ez kölcsön volt, melyet az építkezés végére visszafizettek. Fejenként 300.000 Ft segítette az alapozás és lábazat elkészültét, az így elismert 35%-os készültségi fokra már le lehetett hívni a szocpol összegét, mely a lakhatási engedély kiadásával rendeződött véglegesen, az alapítvány is eddig végezte az építkezés koordinációját. A projekthez kapcsolódva saját telekkel rendelkező családok is kamatmentes kölcsönhöz jutottak, így ők is neki tudtak látni saját lakásuk építéséhez önállóan.

A program nagycsaládosoknak szólt, és 10-10 cigány és nem cigány családot kezdtek el bevonni. Közülük sokszínű háttérrel, de egy család kivételével valamennyien kilátástalanok voltak az önálló lakhatás kérdésében. A cigány családok kiválasztásánál a Cigány Nemzetiségi Önkormányzat (CNÖ), illetve a családok között vezetőként is közreműködő, máig az utca tekintélyt parancsoló személyének tartott családfeje közreműködött. Fontos szempont volt ugyanis, hogy egy rokonsági rendszerbe tartozó, egymást jól ismerő személyek kerüljenek össze – elkerülve a cs-lakás építési programot követő zavaros költözéseket és cseréket. A cigány lakosok kiválasztásánál nagy szerepe volt a szubjektív szempontoknak: *„Mert nem minden családot hozhattunk ide. Azt én választottam ki, hogy ki érdemli meg. Aki nem piszkos, nem hanyag, nem kártyázik, nem diszkózik, ilyen családot próbáltunk kiválogatni.”* (HK3) Akadt olyan cigány család, aki nem akart cigányok között építkezni, más nem akart aktív részese lenni az építkezésnek, ezek a személyi változások némi késlekedést okoztak az építkezés folyamán. A cigány családok lakta utca területét az önkormányzat a CNÖ kezelésébe adta, ahol még jelenleg is vannak felhasználható házhelyek.

A nem cigány családok kiválasztása a családsegítő feladata volt: voltak köztük korábban albérletben vagy szociális bérlakásban lakók, Erdélyből érkezett család, akik mozgássérült gyermekük megfelelő ellátásának érdekében érkeztek a kisvárosba, de a helyi kórház orvoshiányát is egy ide költöztetett orvos házaspárral tudták megoldani.

A program levezénylését a Családsegítő Szolgálat vezetője irányította, és a városvezetéssel, szociális szakemberekkel egyetértésben külön cigány és nem cigány házsor felépítését szervezte meg. Ezzel az elkülönítéssel mindenki egyetértett, és fontos kritériumot jelentett a városvezetés támogatásának megszerzésében is. A város két különböző pontján elhelyezkedő Mező utcában és a Templom téren 10-10 házhelyet jelöltek ki – utóbbi, egyébként is cigány lakosok által lakott utca közvetlen szomszédságába kerültek a cigány családok házai.

A munkák majdnem 2 évig tartottak, a családok ez alatt hétvége, munka mellett segédmunkát végeztek a fogadott mesterek helyett. Az építkezés során igyekeztek kreatív, mindenki számára előnyös megoldásokat találni. A városban hagyományosan sok vályogvető cigány élt, akiknek a leszármazottai még ekkor is értettek a szakmához, azonban ezzel nem tudtak a munkaerőpiacon érvényesülni. Az építkezésen használt vályogtéglát ők verték, saját házaikban önerőként, a nem cigány utca házaiba vásárolt terméként került be.

*„Hát ez úgy kezdődött, hogy kaptuk a tanácstól a telket, és a hollandoktól kaptunk 350 ezer Ft támogatást. Akkor megkaptuk a szocpolt, és az összes segédmunka volt az önrészt. És az összefogással – 8 család fogtunk hozzá. Megépítettük az alapokat egyszer. [...] Ami segédmunka volt, azt mind mi csináltuk, kőműves mellett, ács mellett, ha kellett, alapokat mi ástuk, betonozásnál mi voltunk csak, meg mester volt egy, mi kevertük, vittük, hordtuk. 2 évig tartott. Ahogy kaptuk a pénzt [úgy haladt]. Fel kellett húzni egy háznak a falát, akkor*

*kaptuk a pénzt a másik házra, hogy fölhúzzuk a falát, utána harmadiknak, amikor azt felhúztuk, kaptunk pénzt a tetőre. Minden családból dolgoztak, hívtak segítséget, hogyha kellett, munkatársat, volt munkatársat, és akkor ilyen kaláka formában. Gyerekek, mindenféle, mindenki itt volt és csinálta.” (HK1)*

A cigány és nem cigány családok között nem volt valós átjárás, csak az egyes házsorok leendő lakói dolgoztak össze. Mindkét területen egy-egy vezető volt kijelölve a résztvevők közül, aki hivatalosan képviselte a csoportot, jelen volt például minden pénzfelvételnél. Minden résztvevő valamennyi szomszédjánál segédkezett, hiszen csak úgy tudtak tovább lépni az építkezés fázisaiban, ha minden lakás azonos szintig eljutott. Az építkezés előrehaladásával azonban a külső, családi segítségek megcsappantak, nem sikerült valódi közösséget létrehozni.

*„Sokfelől jöttünk, mások voltunk. Mi románok voltunk – ez mindig így van, a másik megint másabb volt, mert még szegényebb volt, és akkor ez volt. De jó vége lett, és kész. Nekünk az életet jelentette, mert soha házat nem tudtunk volna venni úgy, hogy adósság ne maradjon a nyakunkon, az biztos. Volt, aki nem becsülte meg a házat, mert eladták, elmentek innen. Itt vannak a városban, elváltak, szétköltöztek. Eladósodás – volt, nem közművekkel, hanem más adóssággal, de nem akarom részletezni, nincs közöm hozzá. Ezt, ha meg lehet csinálni, sok embernek jobb lenne.” (HK1)*

Igyekeztek jogi eszközökkel is megvédeni és eredeti céljai felhasználására megtartani a programot, így értékesítési tilalmat vezettek be a lakásokra, az alapítvány elővásárlási jogot kapott, illetve kikötötték, hogy a tulajdonos a házába idegeneket nem fogadhat, válás esetén pedig a tulajdonrészről a gyerekek javára le kell mondani. A rendszer azonban nem működött tökéletesen, egy idő előtti adásvételt jelentős kártalanítással tudtak csak rendezni, egy ház a cigány családok részén pedig nem tudott megépülni. Egy kezességvállalási adósságot nem sikerült kezelni, így az érintett család elesett a lakásépítési kedvezménytől, így pedig ikerház-társaik is áldozatul estek a megtorpant építkezésnek. Az alapítványon keresztül a program koordinátora túl sok feladatot vállalt, igazából ő jelentette a garanciát a megvalósulásra a résztvevőknek, így nem tettek kellő erőfeszítést, hanem hagyták, hogy az alapítvány mindent elrendezzen.

*„Utólagos értékelés szerint jó akció volt, jó lett volna országossá tenni, Irénke jogos elismerést szerzett emiatt, nagykereszttel tüntette ki a köztársasági elnök. De nem folytatódott – érthető, mert a város finanszírozása egyre nehezebbé vált, ebben a témában nehezebb finanszírozáshoz jutni. Másik fele, hogy a lakók jelentős százaléka kicserélődött, főleg roma lakásokban. Értékrendek másak voltak, aztán eladták, szép lakást eladták, megint azt lehetett hallani, hogy beköltött a putriba, a Poros utca szobakonyhában van tizennyolcadikként a cs-lakásban” (SZ11)*

A város szocpolos programjának köszönhetően 14 családnak lett saját lakása, az egykori résztvevők mai napig hálásak a programnak, hiszen enélkül nem jutottak volna lakáshoz. A 2004-es utánkövetéskor az eredeti lakók kevesebb, mint kétharmada maradt az építkezésben résztvevők közül ezekben a lakásokban. A nem cigány családoknál elsősorban válás vagy továbblétozés volt a lakás elhagyásának az oka, és minden esetben jobb lakhatási környezetbe kerültek. A cigány családok kisebb arányban hagyták el a lakásokat, két esetben nem történt hivatalos, csak informális lakáscsere.

A program folytatása végig a levegőben volt, még egy találkozót is összehívtak a lehetséges folytatás jegyében, ám végül a pénzügyi források elapadásával és az önkormányzat kevésbé támogató hozzáállásával ezek a terveik kútba estek.

### 3.3. A Családsegítő Szolgálat, a lakhatási ügyek korai felkarolója

Kisvárosunkban a Családsegítő- és Gyermejjólét Szolgálat mindig is fontos szerepet töltött be a lakhatási kérdések közpolitikában való megjelenítésében, napirenden tartásában, az újítások bevezetésében. A fent említett két példa is jól mutatja azt a tevékenységet, amit a szegények számára nyitott lakhatási lehetőségek kibővítése érdekében folytattak a '90-es évektől. Mára az intézmény a lakhatási kérdésekben aktív, kezdeményező szerepét elvesztette, ám még mindig sokszínű szolgáltatási palettával rendelkezik a kötelezően ellátandó feladatokon túl.

A családsegítő 1987 elején alakult meg, Kísérleti Családsegítő Szolgálat néven, ugyanis a város egyike volt annak a hét településnek, amelyekben elindult az országos kísérlet. Az itt szerzett tapasztalatokra is támaszkodott az 1993-as szociális törvény, amelynek meghozatala után alakult meg a családsegítők rendszere országos szinten is. Alapító tagjai nagyrészt jelentős szerepet töltöttek be a város későbbi életében. Kezdeti munkatársai közül került ki a jelenlegi vezető, egy korábbi alpolgármester, országgyűlési képviselő, CNÖ-vezető, de a Családsegítő és Gyermejjóléti Szolgálat jelenlegi munkatársai közül is néhányan a kezdetektől tagok voltak, az ő közéleti elkötelezettségüket jelenleg is aktív városi-intézményi részvételük bizonyítja. A szolgálat megalapításakor nem voltak kötött jogszabályi keretek az intézmény működtetésére, így az intézmény feladatkörét az alapító tagok alakították, határozták meg. A helyi intézményben nagy hangsúlyt fektettek a szakképzésre és a munkatársak folyamatos szakmai fejlődésére, mire a 2000-es működési rendet szabályozó rendelet életbe lépett, a munkatársak mind megfelelő képzettséggel rendelkeztek. Sokan érkeztek tanulmányozni az intézményt és kértek tanácsot családsegítő-működtetéssel kapcsolatban.

Jellemzően az első munkatársak nem szociális gondoskodásból érkeztek, a munkát más területen szerzett tapasztalataik és szociális érzékenységük irányította. A családsegítőt alapító vezetője óriási elkötelezettséggel állt a munkájához, többek között részt vett a helyi Pető Intézet 1982-es alapításában is, leköszönése után pedig egy alapítvány keretében folytatta segítő tevékenységét.

A családsegítő elsődleges célja az ügyfelek támogatása, segítése volt problémáik megoldásában, kezdetben nagy szerepet kapott működésükben a személyes beszélgetéseken keresztül folytatott családgondozás.

A lakhatási kérdések fókuszba helyezését a rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi változások indokolták, melyeket a családsegítő szolgálat egyik munkatársa így ír le:

*„Rendszerváltás után jött a nagy leépítés, innentől omlott össze a rendszer, nem tudták fenntartani, karbantartani, nem tudták fizetni a törlesztéseket, egyebeket. Önkormányzati magas lakásszám fenntartása drága volt, mindenféle megoldásokat kitaláltak, hogy ha lelakják, akkor csinálják meg a bentlakók – de honnan csinálták volna meg, nekik sem volt munkájuk. Másik fele, hogy jött az ötlet, hogy dobjuk piacra őket: benne lakóknak fillérékért – ami nem baj – eladták, az vette meg, aki tehetősebb volt. Ezzel leszűkült a lakásállomány a semmibe, innentől kezdve nem volt mozgástér. Közben adósságok, egyebek miatt árverések, családok az utcára kerültek. Új lakáshoz jutás pedig egyáltalán lehetetlen volt. Életerős, fiatal, tán még foglalkoztatott emberek egyszerűen nem tudtak lakáshoz jutni, nem tudtak lakásakcióba bekerülni. Csak használt lakás, aminek nagyon magas volt az ára.” (SZ11)*

Az önkormányzattal vagy önállóan szervezett nagyobb lakhatási programokon túl nagyobb léptékű program nem valósult meg, a családsegítő, illetve a CNÖ munkatársai azonban részt vettek a bérlakások bérlő-

inek kiválasztásában, és általában szem előtt tartották a rászoruló lakáshoz juttatását. Ugyanekkor volt olyan időszak, amikor az Alföldi úti tömbbel, mint egységgel foglalkozott a családsegítő szociális munkása.

A bérlőkijelölésben a családsegítő korábbi vezetője az érintettekre, a családrendszerek ismerőire igyekezett bízni a beköltözők kiválasztását, ami alapvetően a telepfelszámolást követő nem hivatalos költözések és lakáseladások után nem volt meglepő. A kiválasztás ezen módszere kifejezetten fontos volt a szocpolos építkezéseknél, ahol ikerházakba költöztek új lakók.

*„A CNÖ vezetőjét kidelegáltam a városházára, hogy őt kérdezzék meg mindig, amikor cigány családnak adnak lakást, hogy akkor ő oda jó-e. [...] Ő ismer mindenkit, ő telepen született.” (SZ16)*

Nem minden esetben volt azonban zökkenőmentes az együttműködés a különböző önkormányzati és szociális szereplők között. Akadtak ellentétek a családsegítő és a CNÖ elnöke között – így a szocpolos építkezésnél keletkezett nézeteltérések miatt végül az elnök nem is vett részt az építkezés megvalósításában végig. Itt a CNÖ-nek kitüntetett szerep jutott, hiszen a telket az önkormányzat az ő kezelésükbe adta, így ők dönthettek, ki költözhet oda. Ezen a területen még jelenleg is vannak olyan porták, ahova új házakat lehetne építeni. Ezekben az esetekben a régi lakók beleegyezését is kikérik a beköltözők személyével kapcsolatban.

A lakáskiutalásoknál jelenleg a papírok kitöltésében működnek leginkább közre a munkatársak<sup>4</sup>, az informális személyi kérdések a CNÖ-nél maradtak, nem a családsegítőben:

*„Általában lakókörnyezet tekintetében, ha megüresednek lakások, kikérjük a nemzetiségi önkormányzat véleményét is. Valamikor ők mondják, hogy az illetőt egyáltalán nem javasolják abba a lakókörnyezetbe. Mert azt ők is látják, hogy nem jó ötlet egy, a szocializáció alacsony szintjén megrekedt, jövedelemmel nem rendelkező családot berakni egy normálisabb lakóközösségbe. Feszültséget generálna és pillanatokon belül ki is penderülne onnan, mert nem tudja teljesíteni a feltételeket.” (SZ25)*

A családsegítő intézményének formalizálódásával a kezdeti lendület új szintet kapott. Az országos trend, mely szerint a szolgáltatást igénybe vevők száma a szolgáltatást végző intézmények kapacitásához képest jelentősen megnőtt<sup>5</sup>, a kisvárosban is érezhető volt:

*„A rászorulóknak mennyisége nőtt meg. Régebben családon belül sok mindent meg tudtak oldani, egyik családtag a másikat ki tudta segíteni. Most már nincs így. Ha valahol egy fő, vagy ne adj Isten, mind a kettő munkanélkülivé válik – ami a városban elég gyakori-, onnantól az a család beáll, nincs miből megélni.” (SZ1)*

A kötöttebb keretekkel megnöttek az adminisztrációs terhek, amelyek más vezetési stílust kívántak - elsősorban ez a kérdés okoz törésvonalat a kezdő gárda és a mai résztvevők között<sup>6</sup>:

<sup>4</sup> A lakáskérelem benyújtását követően a Népjóléti Osztály tanulmányt készít a kérelmezőkről, a megüresedett lakások tekintetében pedig a Vagyongazdálkodási Zrt. szolgáltatja az adatokat. A tanulmányt önkormányzati bizottság elé terjesztik, általában 1-1 lakásra 3 igénylést versenyeztetnek meg. A nyertes pályázó először 1 évre kapja meg a lakást, ha addig nem halmoz fel tartozást, akkor a kiutalás következő körben 3 évre meghosszabbítható.

<sup>5</sup> KSH statisztika - Családsegítő szolgáltatások: [http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat\\_eves/i\\_fsg003a.html](http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg003a.html) (letöltés ideje: 2013.08.30)

<sup>6</sup> Nagyjából a korábbi, közvetlen, kevésbé kötött stílusú családsegítést folytatja jelenleg a CNÖ, miután nem szociális intézmény,

*„Ha valaki jól csinálja a dolgát, el kell döntenie, hogy kinek felel meg: ha a szakmának, akkor mindig a családnál vagyunk, vagy a hivataloknak és folyton írunk. A kettő együtt nem megy.” (SZ13)*

A családsegítő jelenlegi működését a beérkező panaszokra alapozza. Ügyfélkörük nincs területileg elosztva, érkezési sorrendben látják el az eseteket. Egy nap 30-70 ügyfél is beérkezhet, a legtöbben azokon a napokon jönnek, mikor a lakásügyekkel foglalkozó Népjóléti Osztálynak ügyfélfogadási ideje van, valamint a piacnapokon.

*„Aki ide segítségért jön, annak próbálunk segíteni. És legtöbbször elégedetten mennek el, annak ellenére, hogy nem anyagi segítséget adunk. De sokszor nagyon sokat számít, hogy el tudja mondani. És én ott nem is tudok segíteni, de jön a telefon és az összeköttetések, küldjük tovább és ott kap segítséget.” (SZ1)*

A kutatás időpontjában a családsegítő a Többcélú Kistérségi Társulás Szociális Szolgáltató Központjának volt a része, és egy épületben működött a gyermekjóléti központtal. A törvény által előírt, kötelezően nyújtandó alapellátásokon felül az integrált intézmény keretében működik egy 90 férőhelyes Időskorúak Otthona, körülbelül 30 férőhellyel működő Fogvatékosok Otthona, valamint szintén 30 férőhellyel üzemel a Férfi Hajléktalanszálló is. Korábban a hatáskörükbe tartozott az adósságkezelés is, ám jelenleg ezt a szolgáltatást felfüggesztették.

Amellett, hogy a szolgálat által ellátott terület a társulási formával együtt megnőtt, és sokrétűbb szociális szolgáltatásokat nyújtanak, sokkal formalizáltabb keretek között, a hangsúly is áthelyeződött a lakhatási kérdésekről – a családsegítő jelenlegi vezetője elsősorban a pszichológiai, mentálhigiénés és mediációs segítségnyújtást emelte ki, mint helyi különlegességeket.

#### **4. Alternatív lakhatási lehetőségek**

A városban a szociális ellátórendszer személyes szociális szolgáltatásai között számos olyan elem szerepel, mely a lakhatást valamilyen formában támogatja, vagy lakhatási lehetőséget biztosít egy-egy csoport számára. Bizonyos szolgáltatásokat kötelező nyújtani a település lélekszámából adódóan, például ilyen az ellátás hajléktalanok számára, de ezek mellett itt több olyan intézmény is létezik, amely a helyi körülményekre reflektálva, a szociális ellátórendszer eszközeivel igyekszik elősegíteni a helyiek lakhatási körülményeinek javítását.

Ezek alternatív megoldásként jelennek meg és szükségességüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy egyre többen veszik igénybe, vagy szeretnék igénybe venni ezeket a lehetőségeket. Ilyen intézmény a Kasztély, mely családok átmeneti otthonaként állandó túljelentkezéssel üzemel, illetve a tanyasi kollégium, melyet a tanyákon élő gyerekek számára alapítottak, hogy könnyítsék iskoláztatásukat és hétköznaponként a kollégiumból könnyen eljussanak az iskolába.

Egy más szempontú alternatívaként szolgál a várost övező kiterjedt tanyavilág is, mely az alföldi kisvárosban rendhagyóan nagy arányban fogadja be a lakosságot, a kiköltözők száma pedig folyamatosan növekszik. Ugyan nem intézményesült formában, de a tanyavilág lakhatást biztosít a szegény családoknak, akik itt nagy arányban fordulnak elő. Ezt a szociális ellátórendszerhez való szoros kapcsolódásuk is jelzi, például a családgondozás, a mezőőrség és a jelzőrendszeres segítségnyújtás révén.

---

nem is szabályozott e kérdésben. Erről bővebben lásd X. fejezetet.

Az alternatív lakhatási lehetőségekre pedig főképp az anyagi problémák súlyosbodása miatt van növekvő igény, így az ezeket igénybe vevők, vagy igénylők száma folyamatosan növekszik.

#### 4.1. Családok átmeneti otthona a Kastélyban

A jelenleg családok átmeneti otthonaként működő, a helyiek körében Kastélyként emlegetett intézmény egy régi nemesi kúria épületében található. Először fogyatékosok és időskorúak számára kialakított szociális intézményként funkcionált, majd az épületet a családsegítőnek ajánlották fel, hogy anyás gyermekotthont hozzanak létre. Ezt követően az épület a szocpolos építkezést is bonyolító alapítvány kezelésébe került, a jelenlegi két épülettömbje közül először az alsó részben hoztak létre átmeneti otthont, majd felújították a felső épületet is, így megnőtt a befogadóképesség. Hamarosan a teljes intézmény ismét felújításra került EU-s támogatásból, 1999 óta pedig az önkormányzat fenntartásában áll. Jelenleg egy 40, illetve egy 25 férőhelyes épülettel működik – melyek az intézmények kitagolását célzó jogszabályok miatt különálló egységekként üzemelnek. Gyakorlatilag a különálló működés költségvetési terheteket ró az intézményre, hiszen minden adminisztrációt, vezető személyzetet meg kellett duplázni.

A családok átmeneti otthona gyermekvédelmi intézmény, ami befogadja a krízishelyzetbe került gyermekeket családjukkal együtt, akik az intézményben tölthetnek 12 hónapot (ami egyszer meghosszabbítható), amíg helyzetük rendeződik. Az intézmény tehát úgy lett kialakítva, hogy a gyermekek érdekeit tartsa elsősorban szem előtt, ezen érdekek közé tartozik az is, hogy a gyermek családjában nőjön fel. A városban azonban a családok átmeneti otthona sok esetben a gyerekes családok lakhatási problémáinak megoldását jelenti, ahova hosszabb-rövidebb időre túlszűfolt lakásokból, albérletekből, várostól távoli tanyákról kerülnek.

*„Általában lakásprobléma miatt [kerülnek ide]: szűkösen élnek, kirakták őket onnan, ahol eddig laktak. Aki- ket én ismerek. Szóval, amit a gondozók mesélnek. Az egyik család is albérletben lakott és nem tudták fizetni a tűzfát és ezért börtönbe került és ezért került be. Na, most bántalmazottunk nincsen, aki bántalmazás miatt került be. Előfordult már, hogy a gyermekjóléti szolgálat betett ide, de gyorsan visszamennek.” (SZ13)*

Az intézménybe általában személyes felkeresés útján jutnak be családok, de a gyermekjóléti szolgálat jelzőrendszeren keresztül is szokta értesíteni az intézményt, ha tudomást szerez olyan családról, akinek lakhatási körülményei nem megoldottak. A felvételt egy kérdőív kitöltése előzi meg, ekkor felkerülnek a családok a várólistára. A krízishelyzet feltételrendszere nem szigorú, ha van hely és nincs rászorultabb egyén a listán a jelentkezőnél, akkor bekerülhet.

Nem egy család rendszeres visszatérő, van olyan lakó is, aki már szüleivel is itt talált menedéket, majd most saját családjával is ide kényszerült. A saját lakás híján szüleikkel maradó fiatal párok, családok jellemző önállósodási terepe a Kastély, ahol kikerülve a rokonoknál elérhető saját szobából, átmenetileg önálló háztartást alapíthatnak. Egy évre kapnak lehetőséget, melyet további 6 hónappal meghosszabbíthatnak, és az adott tanév végéig is kitolhatják az itt töltött időintervallumot. Jellemzően ki is használják a teljes időkeretet.

*„Mi úgy voltunk, hogy eljöttünk anyámtól, és akkor ott maradtunk az anyjánál két napig, és akkor kijöttünk ide szólni, és akkor mondták, hogy költözzünk be. Rögtön jöhettünk. Mert nem volt hova, csak azt a két napot ott a M.-nál, mert ott sincs azon a tanyán csak egy szoba, meg az a kis konyha. Nem fértünk el, meg a lánynak is a körülmények itt jobb, mint ott. Nem maradhattunk volna, mert az a kockázat is felállt volna, mert*

*van még egy lánya, aki Kecelen van férjnél. Neki is barátja van, mert nem házasodtak össze, és akkor hogyha visszamegy, akkor mi hol vagyunk? Hát hogyha véletlenül veszekednek, mert van ilyen esetleg. Mert 3-an vannak azon a szobán, meg konyhán, nekik is kell valamennyi hely.” (B1)*

A bentlakás számos szabály elfogadásával jár, aminek az első lépcsőfoka a házirend betartása. Mivel az intézménynek egy reszocializációs szerepet is szánunk, a házirend betartása komoly kritérium. Sok családnak megterhelő, hogy állandó felügyelet alatt van, ezen kívül itt is kis helyen sokan laknak. A családok saját szobákkal rendelkeznek, de a konyha, mosdó, mosóhelyiség közös.

*„És ott is arra törekednek, amit én is papagájként emlegetek, a szocializációt az ott dolgozók segítségével megtanítsák, hogy hogyan kellene élni. Megpróbálják kapacitálni őket arra, hogy legyen munkahelyük, megtakarításuk. Fizetniük kell valami térítési díjat, tekintettel arra, hogy nem ingyen van ez. De ez egyfajta rákésztetés az életre, hogy tudjanak majd boldogulni. [...] Itt igyekeznek egymáson bevasalni a szabályokat, nem egyszerű persze. De aki ott él, annak rá kell jönnie, hogy tudni kell alkalmazkodni, békésen egymás mellett élni, segíteni, ha arról van szó.” (SZ25)*

Az intézmény a későbbi sikeres lakhatást azzal is igyekszik elősegíteni, hogy a bent lakók számára kötelezővé teszi bizonyos összeg megtakarítását, amelyet később albérlet fizetésére fordíthatnak.

*„Ők döntenek, mennyit raknak félre. Van, amikor kevesebbet, van, amikor többet. Ilyen ötezret. Családi kasszákat anyuka kezelte. Most be tudom osztani, mert annyi kell, bevásárolni. Veszek ilyen mosogatószerket, olajat, meg ilyesmiket, paprikát, meg ilyesmit, és akkor nem megy annyi pénz, hanem csak veszek hozzá mittudomén mit, és akkor csak fel kell rakni. Korábban is tudtam főzni, csak nem mindent. Itt segítettek azért.” (B1)*

A szabályok betartása kötelező, de nem mindenkinek könnyű, ezért előfordul, hogy valaki számára a Kas-tély egy kényszermegoldás, és amint lehet, távozik.

*„Egy évet [laktunk ott]. Rossz volt, mert olyan, mint egy börtön. Van egy szoba, aztán viszontlátásra. Közös konyhán van az ember, az meg nem jó. Nagyon gyakran tűntek el dolgok. Lejárt a szerződés, azt el is jöttünk.” (H3)*

Gyakoribb azonban, hogy egy-egy család a szerződés lejáta után kiköltözik, majd újabb igénylést ad le és ismét kihasználja a teljes időkeretet, amit bent tölthet, hisz arra, hogy valóban bekerüljön az átmeneti otthonban töltött idő után a szociális vagy piaci alapú albérletekbe, bérlakásba, nincs garancia.

*„Mi ismerjük egymást a Családok Átmeneti Otthonának vezetőjével, már nem ez az első alkalom, már tán négyszer vagy ötször vagyok itt. Most 15 éves lesz októberben a lány. Két és fél éves volt a kislány, mikor legelőször ide kikerültem. És akkor ilyen időszakoként. Volt úgy is, hogy férjemmel együtt, meg volt úgy is, hogy nem.” (B2)*

A visszaköltözések legjellemzőbb oka, hogy a lakhatási problémáikat a családok nem tudják megoldani: ez összefügg a szociális bérlakások alacsony számával, a szegény családok számára nyújtott szociális alapú anyagi segítség csökkenésével, de az átmeneti, mégis otthont adó intézmény nyújtotta biztonság is egyedülálló lehet ezeknek a családoknak az életében.

*„Itt mindenki mindenkinek a rokona, szóval itt, ha nem követjük őket, akkor is mindent tudunk. Meg nagyon sokszor visszajönnek, hogy van-e hely. A szociálpolitikai kedvezmények, a szocpol... szerintem nincsenek olyan kedvezmények, amit igénybe tudnának venni. Ezelőtt volt nekik, hogy itt voltak másfél évig, tudtak spórolni, fel tudták venni és vettek egy tanyát. El tudtak indulni. Megszűnt a szocpol, olyan lehetőségeket írnak le, amit szerintem magyar ember nem tud igénybe venni. Önkormányzati bérlakás nagyon kevés van, volt már, hogy kiköltöztek szociális bérlakásba, de nagyon ritka. Amit tehetnek, az az, hogy visszaköltöznek, ahonnan jöttek. A családhoz. Itt megtanulták azt, hogy naponta kétszer takarítunk. Délben is, fönt is. Minden napra megvan a felelőse. Itt megvan a mosás. Szóval itt tényleg más körülmények között élnek, de visszamennek ugyan oda: Marosi út, Poros utca, József út... és egyszerűen hiába szeretne, nem fognak tudni kitörni ebből. Majd, ha felmennek, remélem, látják majd, hogy rend van. De ebből az ördögi körből nem tudnak kitörni. Mert próbáltak, eljut valahova, utána kimegy és ott ugyan úgy él, meg a többi ugyan úgy visszahúzza és visszajön.” (SZ13)*

A Kastély a legtöbb lakó számára egy jó opció, mely biztonságot, stabilitást és – legalábbis a bent töltött időszakban – állandóságot nyújt. Sokaknak egy utolsó lehetőséget jelent arra, hogy összeszedjék az önálló sodáshoz, talpra álláshoz szükséges anyagi háttérrel, kikerülésükkor pedig az átmeneti otthon vezetőse javasolhatja család szociális bérlakáshoz juttatását az önkormányzat irányában – ám ez a kapcsolódási lehetőség az esetek többségében nem történik meg.

A Kastély az egyik legfontosabb lakhatási megoldás a krízishelyzetben lévő családoknak a kisvárosban. Ahhoz azonban, hogy az átmeneti funkció előnyeit a családok is lássák, egy szociális lakáspolitikai rendszerébe kell, hogy illeszkedjen – ahol a kikerülő családoknak lehetőségük van lakhatási problémáik megoldására. A jellemző bérlakás-szűkösség meggátolja az intézmények pozitív együttműködését, enélkül pedig a Kastély átmeneti megoldáson túl egy pont lesz abban a várost körülölelő gyűrűben, amiben a szegény családok más lehetőségek híján bolyonganak.

## 4.2. Tanyasi kollégium

A város alternatív lakhatási megoldásainak egy másik fontos intézménye a tanyasi kollégium. Az épület 1976-ban épült, elsősorban azért, hogy a külterületekről bejáró tanyasi gyerekek iskolába járását könnyítsék, és hétköznaponként a városban maradhassanak. Ekkor még csak a tanyavilág általános iskolai diákjai laktak benne, de később, az 1980-as években középiskolások előtt is megnyitották a kapukat, majd egy szakközépiskola diákjai is beköltözhettek.

Ma már az óvodás korosztály számára is nyitott az intézmény, így gyakorlatilag 5-től 20 éves korig laknak gyerekek, országos szinten is kivételessé téve a kollégiumot. Nem csak a korosztály bővült, hanem a funkciók is, mert egyre fontosabb szerepet játszott a beköltözők oktatásának és fejlődésének támogatása, majd a hátrányos helyzetű gyermekek is egyre nagyobb arányban kaptak helyet az intézményben. Sok gyermek azért kerül be ide, mert egy szülő neveli, aki több műszakban dolgozik, és egyedül nem tudja ellátni gyermekét, de általánosan előforduló, a gyermekek életére alapvetően kiható lakhatási és más nehézségeket is orvosol a kollégiumi elhelyezés, így itt saját lakótérhez jutnak a gyerekek, biztos fűtött szobához, rendszeres étkezéshez.

Ennél az intézménynél is – mint minden szociális ellátásnál – nagy szerepe van a szomszédsági, családi, baráti, egyéb informális csatornákon terjedő információknak a jelzőrendszer mellett, az intézmény vezetője mégis azt hangsúlyozta, hogy biztosan sok olyan gyerek marad ki ebből az ellátásból, akik rászorulóknak. A kollégium a jelentős kereslet ellenére sem működik teljes kihasználtsággal. Jelenleg az alapító okiratban 204 a férőhelyek száma, és olyan 70-80%-os telítettséggel dolgoznak.

„Többféle módon [kerülnek be ide], információ alapján, tehát egymás között is gondolom, ezek a családok tudnak egymásról, segítik egymást; a családsegítő intézmény részéről is, illetve az általános és középiskolába a gyermekvédelmi felelősök segítik ezt a munkát, hogy akinek itt a helye, azok ide is jussanak. De én úgy gondolom, hogy még nagyon-nagyon sokan vannak a városban és a környékén kinn, akiknek jó lehetőséget biztosítana ez az intézmény. Ugye a cigány kisebbségről, vagy nemzetiségről, vagy etnikumról, ha szó van, ők ragaszkodnak a gyermekeikhez, de nem tudják a megfelelő feltételeket biztosítani. Tehát elindult egy olyan folyamat, hogy egy részük már szívesen behozza ide, sőt, amikor már rájönnek, hogy jó helyen vannak, akkor már vasárnap délután négykor nyitunk, de már háromkor itt vannak, és pénteken délután a legutolsó pillanatban viszik őket haza. De nagyon sok család ugye ragaszkodik a gyerekekhez, még akkor is, ha nem tudja a megfelelő körülményeket biztosítani számára.” (SZ4)

A bentlakó gyerekek szülőivel nem könnyű az intézménynek a kapcsolattartás. Gyakran fordul elő, hogy nem lehet elérni őket, mert néhány hét alatt is megváltozhat a címük vagy telefonszámuk, így kénytelenek akkor beszélni velük, amikor hétvégén hozzák-viszik a gyerekeiket. Gyakoriak az agyagi okokból fakadó elmaradások a szükséges felszerelés terén, például nincs papucs, gyógyszer vagy tisztasági csomag. Az indulás éveiben még volt családlátogatás, amihez az anyagi és eszközbeli feltételek is adottak voltak a város részéről, ez azonban az utóbbi években már nem adott, így a családlátogatás megszűnt, maximum probléma esetén mennek ki a dolgozók saját autójával, önköltségen.

Az intézményben nem egyszerű a korosztály, családi háttér, rászorultság és tanulmányi előrehaladás szempontjából egyaránt széles skálán mozgó gyerekek felügyelete, mégis fontos szerepe van a Kollégiumnak a gyermekek életében. 15 fős pedagógusi testülete vegyes összetételének köszönhetően sokoldalúan tudja szolgálni a gyerekek fejlődését.

„Az együtt nevelés, az valóban itt nálunk teljes mértékben megvalósul, együtt mosakodnak, együtt kelnek, együtt fekszenek, együtt étkeznek. Tehát ilyen intézmény szerintem nincs még egy az országba, ahol ez ennyire megvalósul. És el is fogadják egymást a gyerekek, érzékelhetően.” (SZ4)

Azoknál a fiataloknál, akik már évek óta bentlakók, megfigyelhető, hogy jobb eredményeket érnek el az iskolában, de a gyerekek „egymást is nevelik”. Ha azonban eljön a nyári szünet, otthon ugyanolyan körülmények között töltik a gyerekek a nyarat, és a pedagógusok ősszel a nevelést szinte kezdenek előről. A bentlakó gyerekek stabil napi rutint követnek, és számos szabályhoz kell igazodniuk.

„Itt is azért lazábbak lettek a kötelek, házirend alapján működünk, és akkor mindig azt szoktam mondani a beköltözőknek, hogy ez nem börtön. Ahhoz képest, hogy reggeltől estig csavarog valaki, ahhoz képest idezőjelben börtön, de nem. Inkább azt mondanám, hogy vannak kötöttségek. A kötöttségek abból állnak, hogy rendszerességet tanuljon, hogy tisztaságot, tiszteletet tanuljon, hogy megtanuljon egyáltalán írni, olvasni. Az együttélés legalapvetőbb dolgait én továbbra is azt mondom, hogy csak így lehet. Tehát eredményt nem lehet elérni fegyelem nélkül. [...] Délutáni időbeosztásuk van. Van egy kis szabadidejük, akkor van 3 óra szilencium, utána megint jön a vacsora, udvari lehetőség, kis szabadidő, esti tanulás. Én úgy gondolom, hogy lazábbak a kötelek, mint hajdanán az indulásnál, ott sokkal nagyobb szigor volt, a '70-es, '80-as években. Érdekes módon akkor állítom, hogy 1 éjszakai nevelő elég volt a fiú-lány szintre, most nem elég.” (SZ4)

A kollégium az évek alatt oktatási profilja helyett mára már kvázi gyermekvédelmi intézményként mű-

ködik, hiszen rászorultsági alapon ad helyet a fiataloknak. Emellett a lakhatási problémák megoldásában betöltött szerepe is egyre jelentősebb, a lakhatási szegénységben élő gyerekeknek nyújt alternatívát.

### 4.3. Tanyavilág

Az alföldi kisváros a tanyás mezőváros típus egyik megtestesítőjeként mindig is kiterjedt tanyavilággal rendelkezett. Az '50-60-as években számos külterülete önálló településsé vált. Más tanyás területekkel ellentétben a Duna-Tisza közén a homoki tanyák népessége a szocializmus időszakában sem csökkent, köszönhetően a helyi adottságoknak megfelelő szakszövetkezeti gazdálkodásnak (Petrás 2006).

A levált települések ellenére arányaiban kiugróan magas a város külterületén élők száma, a 22 ezer hektáros területen a lakosság kb. 15%-a él (IVS 2008). Míg a város közelében viszonylag magas a lakossűrűség, a földutakon távolodva jellemzőbbek a lepusztuló, elszórtan épült tanyák (Csatáry – Kiss 2004).

Bár nem mondható, hogy a tanyavilágot kizárólag a szegény népesség lakná, kutatásunk szempontjából a tanyavilág elsősorban az itt koncentrálódó szociális problémák miatt jelentős.

A tanyákon megtalálható az idősebb, egyedülálló nyugdíjas korosztály, akik hosszú évtizedek után nem akarják elhagyni hajdani lakhelyüket, az önellátás nehezedésének ellenére sem. Közülük sokan a hajdani tsz-ekhez kapcsolódó munkaköröket töltötték be, és azóta sem költöztek be a városba. Ezt a réteget is erősen érinti a szegénység, ám ők nem a frissen kiszoruló, hanem az itt ragadt réteget képviselik.

Az előregedő nyugdíjas réteggel ellentétben a tanyasi létet kényszerből választják azok a gyerekes családok, akiknek kiköltözése az utóbbi években dominál. A tanyákon olcsóbban lehet telekhez és házhoz jutni, és több lehetőség adódik a háztáji növénytermesztésre és állattenyésztésre egyaránt, ami a megélhetés költségeit csökkenti. Emellett azonban a várossal a kapcsolat nehézkesen tartható, azaz pont a munkalehetőségektől, illetve a gyerekek esetén a közeli iskolától vagy óvodától vágják el magukat ezek a családok. Jellemző, hogy azok találnak a városi lakhatás helyett itt alternatívát, akik tartósan kiszorultak a munkaerőpiacról, a továbbiakban a szűkös szociális transzferjövödelmeiket szeretnék növelni.

A tanyavilágra jellemző a városhoz képest elmaradott infrastruktúra, mivel korábban inkább hétvégi házakként, hobbiként funkcionáltak az itteni építmények. A tanyasi infrastruktúrát az Integrált Városfejlesztési Stratégia is a fejlesztendőkhöz sorolta, 2008-ban a következő adatok jellemezték a több, mint 700 tanyából álló egységet: állandó lakosokkal körülbelül 550 tanya rendelkezik (78%), ennek felében idősök laknak (31%), közel felében a lakók megélhetési gondokkal küzdenek (36%), a házak 15%-ában nincs villamos-energia ellátás. A városi stratégia a tanyavilág megőrzését, élhetővé tételét tűzte ki céljául, hogy ezáltal megőrizze az önellátás évszázados hagyományait amellet, hogy az ellátásbéli és infrastrukturális hiányokat pótolják (IVS 2008).

A mindennapi életre az infrastruktúra jelenleg kevésbé alkalmas, ami a betonutak hiányában és a közművésítés hiányában is megmutatkozik. Innen nem könnyű a bejárás a városba, mindamellett, hogy van buszközlekedés, a buszmegálló akár kilométerekre is lehet egy- egy tanyától.

*„Utcák nincsenek, dűlők vannak. Vannak tanyacsoportok – mikor 2-3 ház közelebb van, de olyan is van, hogy az egyik szomszéd a másik szomszédától 5-6 kilométerre lakik. Itt találták ki a GPS-es rendszert, hogy egyáltalán megtalálják a lakókat, mert a házsámok se úgy vannak, hanem helyette helyrajzi számok vannak. De itt vannak a mezőőrök, akik nagyon jól ismerik a tanyavilágot, az orvosoknak és a mentőknek is tájol-*

*tak már be tanyát, hogy merre menjenek. Vannak olyan csoportosulások, ahol közel van 1-2 tanya és sokan laknak benne, de vannak olyan öregek is, akik messze laknak egymástól. Ez változó, de nagy a tanyavilág itt a körzetben. Itt az Alföldön eleve nagy a tanyavilág, de mostanában sokan ki is költöztek. Ennek az az oka, hogy a városban már nem tudják azt a minimális díjakat se fizetni, kommunális, vízdíj, mert ugye kint aggregátor, meg ilyenek működnek. Ebből kifolyólag költöznek ki, mert ott olcsóbb a megélhetésük. Olcsóbb a telek, és nem nagyon művelnek ott földet, mégis, legalább lehetőségük van egy kis konyhakert megművelésére. De igazából nem is tudja, hogy elfoglalják vagy megveszik ezeket a telkeket, mert egyszer csak kimennek és ott élnek. De akik beiratják az óvodába a gyerekeiket, azoktól a lakcímkártyát el kell kérni, így be vannak jelentve valahová. Mert az értesítéseket is ki kell tudniuk küldeni valamilyen címre. Az, hogy két nap múlva hol lakik, az más kérdés. Az ott élők nagy része nem a földműveléssel foglalkozik, sőt, sok a munkanélküli.” (SZ2)*

#### **4.4. A tanyavilág ismerői – a mezőőrök**

A tanyavilág összességében egyre több ember számára jelenti az egyetlen alternatívát a kilátástalan anyagi helyzetből, hosszú távú, nem feltétlenül optimális, de utolsó megoldást önálló lakhatás megteremtésére, vagy családjának támogatására. Az itt működő mezőőrségnek köszönhetően – akik egyfajta kapcsot képeznek a város és a tanyasiak között – a szociális szolgáltatások az itt élőkhez is eljutnak.

A tanyavilág az ismeretlen számára elsősre megfejthetetlen világ, ahol egyedül nehezen boldogulna. Lakossága a gyakori ki- és beköltözések miatt a hivatalosan nyilvántartottól jelentősen eltér. A városban a mezőőrség az az intézmény, mely a legjobban ismeri a tanyavilág zezzugait, és az itt lakókat. A mezőőrség az önkormányzat rendészeti csoportjának részeként látja el a tanyavilág felügyeletét. A családsegítő szolgálatnak, a mentőknek és az oktatási intézményeknek is rendszerint a mezőőrök segítenek megtalálni a keresett tanyát vagy személyt.

A mezőőrség közvetlenül, akár napi szinten is részt vesz a tanyákon élők életében, például segítenek a bevásárlásban, jeleznek az orvosnak probléma esetén, közvetítenek a helyiek és az önkormányzat vagy szociális ellátórendszer között. Emellett helyismeretük nagy segítség a rendőrség számára is, gyakran vesznek részt szabálysértések vagy bűncselekmények felgöngyölítésében.

*„Tehát erőszakos cselekménnyel járó rablás, az azt hiszem, hogy egyre emlékszem, amikor egy időst megverték és akkor valamit elvittek tőle. És merem remélni, hogy csak ennyi, ennek mi is részese vagyunk. Nagyobb volumenű állatlopás viszonylag ritkán fordul elő, előfordul, de alapvetően úgy, hogy tehenet, lovat, birkát, tehát így az viszonylag ritka, de előfordul. Alapvetően, ami jellemző, de azért ez a lakosságnak a biztonságérzetét, azt azért negatívan befolyásolja, két dolog van. Az egyik a kerti lopás, ami jellemző, nyilván amikor konyhakert van, télen viszonylag kevés van belőle, nyilván ennek megvan a maga idénye, illetve a kisállat lopás, tehát a tyúk, kacska, liba, tehát ez az, ami jellemző. [...] Alapvetően azért, hogy megegyék őket, tehát nem bonyolult a rendszer, semmilyen jövedelem nincs, gyerekem van, családom van, nem is kicsi, nem akarunk éhen halni, akkor valamit tenni kell.” (SZ27)*

A szociális ellátórendszerrel formálisan a jelzőrendszeres házi segítségnyújtásban működik együtt a mezőőrség, ezt a funkciót 2009 óta a szociális otthontól vette át. A rendszer jelenleg közel 150 végponttal üzemel a kistérségben, melynek körülbelül harmada van a tanyavilágban bekötve. A bekötött házakban bármilyen probléma – orvosi szükséglet vagy egyéb krízishelyzet – esetén jelezhetnek a végpontról, a jelzés a Városi Rendészet diszpécierszolgálatához fut be és a mezőőr azonnal segítségükre siet. A mezőőrök

azonban nem csak jelzés esetén mennek, hanem rendszeresen bejárják a területet, ellenőrzik a lakókat. A fent említett segítségeken kívül egyik legjelentősebb segítségüknek azt érzik, hogy váltanak néhány szót az egyébként elszigetelten élő, gyakran egészségük miatt lakásukba zárt idős emberekkel. Helyismeretük, a lakók ismerete hatalmas tudást és így segítséget jelent a városi intézményeknek. A mezőőrség e speciális segítő-felügyelő szerepét jelenleg összesen 6 fő látja el, napi 24 órás, 3 műszakos munkarendben, 1 szolgálati autóval – így a túlterheltségük állandó.

A mezőőrök jelentősége elsősorban a személyes, helyben segítő szociális munkának is nevezhető jelenlétben rejlik. Működésük sokat jelent az egyedülálló, szomszédi felügyelet nélküli idősek fizikai és lelki támogatásában, másrészt folyamatos helyszíni ellenőrzéseik során tisztába kerülnek valamennyi család helyzetével, ennek megfelelően tudják is őket segíteni.

Úgy tűnik, hogy a tanyasi élet fenntartása egyrészt a városi politika által preferált irányvonal, másrészt a szegény családok helyzete szülte kényszer. Természetesen a két irány nem ugyanazt a tanyasi jövőt vetíti előre, a városi lakáspolitikának mindenesetre nagy szerepe lehet abban, hogy a tanyák ne a szegény családok hátrányokat konzerváló lakóhelye legyen.

Tanulmányunkban kifejtettük, hogy milyen lakhatási lehetőségek voltak adottak a rossz szociális helyzetű lakosságnak a rendszerváltást megelőzően, ez hogyan hatott a jelenlegi lakáshelyzetre, illetve milyen változó szerepük volt a különböző intézményeknek a probléma kezelésében. Tanulmánykötetünk további részében egy-egy intézmény és terület részletesebb elemzésén keresztül mutatjuk be a lakhatási problémák változó arcait.

## Felhasznált irodalom:

Csatári Bálint – Kiss Attila (2004): Tanyai Kaleidoszkóp. A 2002-2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét.

Havas Gábor – Kemény István: [A magyarországi romákról](#). Szociológiai Szemle. 5. 1995. 3. (3-20)

Hegedüs József (2006): Lakáspolitikai és a lakáspiac – a közpolitika korlátai. In: Esély, 2006/5.

Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012. [http://www.habitat.hu/files/jelentes\\_veglszoveg\\_web.pdf](http://www.habitat.hu/files/jelentes_veglszoveg_web.pdf) (letöltés ideje: 2013. 08. 30)

Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): Átszervezések kora – Cigánynak lenni Magyarországon, Jelentés 2002-2006. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2006.

Kemény István: Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971.ben végzett kutatásról. Budapest, 1976, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet

IVS (2008): Kiskunhalas Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája. <http://www.terport.hu/ivs/kiskunhalas/ivs.pdf>

Messing Vera – Molnár Emília (2011a): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái, Esély 2011/1.

Messing Vera – Molnár Emília (2011b): Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. Esély, 2011/5.

Oraveczné Bodor Piroska (1998): Többgyerekes családok lakásépítési programja Kiskunhalason. Esély, 1998/4

Oraveczné Bodor Piroska (2005): „Lakni kell!” A lakástámogatási rendszer legújabb változásai egy lakásépítési projekt tükrében. Esély, 2005/4.

Petrás Ede (2006): Fönntartható-e a tanyai településforma? Családi gazdaságok a kiskunhalasi tanyavilágban. In: Madarász B. – Kovács A. (szerk.): III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei. CD kötet. Budapest, MTA FKI. 2006. 9 oldal.

Szalai Júlia (2010): A szabadságtalanság bővülő körei. Az iskolai szegregáció társadalmi „értelméről”, Esély 2010/3.